

КОМСОМОЛЬСЬКЕ ПІДПІЛЛЯ НА СУМЩИНІ В РОКИ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ

(1941 — вересень 1943 рр.)

Ю. Л. Сабатовський

Питання про створення та діяльність комсомольського підпілля Радянської України в роки Великої Вітчизняної війни 1941—1945 років останнім часом все більше привертає увагу наших істориків-дослідників. Чимало монографій, статей, мемуарів та інших праць розповідають про боротьбу комсомольців-підпільників України проти німецько-фашистських загарбників¹. Але досі немає робіт з історії комсомольського підпілля Сумщини. Тим часом відомо, що саме тут наприкінці 1941 р. розгорнувся масовий партизанський рух і почало активну роботу комсомольське підпілля. Автор цієї статті ставить своїм завданням на основі архівних та друкованих матеріалів показати самовіддану боротьбу комсомольців і молоді області проти фашистських загарбників.

* * *

22 червня 1941 р. фашистська Німеччина напала на нашу країну. Почалась Велика Вітчизняна війна — найтяжча і найжорстокіша з усіх воєн, пережитих нашою Батьківщиною. З самого початку війни ЦК ВКП(б), вживаючи заходів до перетворення країни у військовий табір, розробив чітку і широку програму боротьби проти гітлерівських загарбників. 29 червня 1941 р. РНК СРСР і ЦК ВКП(б) звернулись до партійних і комсомольських організацій прифронтових областей з спеціальною директивою, в якій визначалися головні завдання партії і народу в захисті Батьківщини. На заклик партії весь радянський народ піднявся захищати соціалістичні завоювання.

Ще до окупації в області були створені підпільний обком, міськкоми і райкоми партії, місцеві підпільні партійні організації. Під їх керівництвом було організовано підпільний обком комсомолу, 8 підпільних райкомів ЛКСМУ і 57 первинних комсомольських організацій².

У вересні—жовтні 1941 р. гітлерівці окупували територію Сумської області, включивши її у прифронтову смугу. Окупанти встановили кривавий режим, вогнем насаджуючи новий гітлерівський порядок. В цілому по області вони знищили близько 111 тисяч чоловік, понад 78 тисяч сумчан, в основному молодь, було відправлено на фашистську каторгу. Серед замучених, розстріляних, відправлених в неволю близько

¹ «Говорят погибшие герои». Госполитиздат, 1963; «Герои подполья». Госполитиздат, 1965; В. Милуха, В. Мисниченко, А. Шаповал. Шаги в бессмертие. «Прапор», Харків, 1964; В. М. Немайть. Партийное подполье на юге Украины в годы Великой Отечественной войны. К., 1965; І. П. Денисенко. Масово-політична робота КП України в тилу ворога 1941—1944 рр. «Український історичний журнал», 1966, № 12; П. Тронько. Подвиг твоїх батьків. «Молодь», 1968; М. В. Полохов. «Немеркнучий подвиг», «Не впізнати тебе, Сумщино». «Прапор», Харків, 1967.

² По місяцях комсомольської слави. «Молодь», 1959, стор. 299.

50 тисяч чоловік молоді¹. Але ніщо не могло зломити волі народу до боротьби з окупантами.

З перших днів вступу на територію Сумщини гітлерівці зустріли героїчний опір радянських патріотів. Сотні комсомольців, юнаків і дівчат зв'язали своє життя з підпільним рухом, стали активними помічниками партії в найтяжчі роки Вітчизняної війни.

Вони розгорнули широку роботу серед молоді, але в умовах фашистського терору, не маючи конспіративного досвіду, частині з них не вдалось довго протриматись. Багато патріотів, що залишились за спеціальним завданням в тилу ворога, були заарештовані і закатовані в гестапівських казематах, інші героїчно загинули в бою з поліцаями, серед них секретарі Грунського і Дубов'язівського РК ЛКСМУ товариші Сук і Навальний².

З цих та інших причин в 1941 р. з 8 підпільних райкомів комсомолу активно працювали тільки Тростянецький та Краснопільський³.

На Тростянецьчині підпільну комсомольську організацію очолив секретар райкому ЛКСМУ тов. Таран. Спочатку тут налічувалось лише п'ять чоловік. Згодом на обліку підпільного райкому комсомолу стало біля 50 молодих месників. Комсомольці Таран, Лук'яненко, Ершова, Петренко, Кравченко та інші підривали німецькі ешелони, вбивали гітлерівців, сховували поранених радянських танкістів, підтримували зв'язок з партизанським загonom імені Котовського, систематично випускали і розклеювали листівки, писали антифашистські лозунги на стінах будинків та ін.⁴

Восени 1942 р. за доносом зрадника були заарештовані і страчені активні підпільники брати Біловоли, а інші члени комсомольського підпілля, ховаючись від гестапівців, пішли в партизанський загін імені Котовського⁵.

Член підпільного РК ЛКСМУ Ірина Ярош разом з старшим лейтенантом Червоної армії Л. Хотько організували в Тростянецькому радгоспі «Гай» диверсійну групу з 14 чоловік⁶.

Активні підпільники Леонід Яковлев та Віктор Генін чинили диверсійні і терористичні акти, забезпечували партизан даними про розташування ворога. Молоді месники висадили в повітря залізничний міст біля с. Скрятівка на магістралі Суми—Харків і вивели з ладу залізничну колію на два тижні.

Взимку 1942 р. комсомольці допомогли харчуванням і цінними розвідницькими даними радянським десантникам біля села Червоного.

Секретар підпільного райкому ЛКСМУ Людмила Сердюк організувала підпільну групу «Месник»⁷. Налагодивши зв'язок з партизанським загonom Усаковича, група проводила широку антифашистську пропаганду, піднімаючи молодь і населення навколишніх сіл на активну боротьбу з німецькими окупантами.

Плідно діяли підпільники Краснопільського району. За завданням Сумського ОК ЛКСМУ в районі були залишені комсомольці-підпільники Олександр Боярко, Віра Сіренко, Василь Автущенко та Катерина Димар. Сміливі патріоти організували майже в усіх селах району підпільні комсомольсько-молодіжні групи, які налічували понад 80 чоло-

¹ Партархів Сумського обкому КП України, ф. 4, оп. 3, спр. 85-а, арк. 7.

² «Не влізнати тебе, Сумщино», стор. 63.

³ Партархів Сумського обкому КП України, ф. 3, спр. 85-а, арк. 14.

⁴ Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза (1941—1945). Сборник документов и материалов. Харьков, 1963, стор. 286.

⁵ Там же.

⁶ «Советские партизаны». Госполитиздат, 1961, стор. 55.

⁷ «Ленінська правда» — орган Сумського ОК КП України, 21 жовтня 1958 р.

вік. За їх дорученням комсомолець Юрій Ільїн сам зробив радіоприймач і приймав повідомлення з Москви. На квартирах Костюкової і Баннікової комсомольці створили гурток по вивченню доповіді голови Державного комітету оборони «Про 25 річницю Великої Жовтневої соціалістичної революції».

Зрадники видали месників. Іван Обозний, Катерина Димар, Олександр Скрута і Віра Сіренко були заарештовані і загинули смертю хоробрих¹. Але це не залякало патріотів. Зв'язавшись з місцевими партизанськими загонами, вони продовжують боротьбу. При активній допомозі молодих підпільників Краснопіллящини в партизанські загопи пішло понад 2 тисячі патріотів². Вже в 1941—1942 рр. підпільні комсомольсько-молодіжні організації діяли в багатьох місцях і селах області. Особливо в цей період слід відзначити роботу під керівництвом Зіновія Верещагіна³. Комсомолець Григорій Осадчий змонтував радіоприймач серії «Колгоспник» і 14 підпільників регулярно слухали Москву⁴, розповсюджувати листівки, в яких закликали населення до боротьби з ворогом⁵. За час існування група поширила біля 3 тисяч листівок.

Гітлерівцям вдалося схопити Григорія Осадчого. Його кинули в тюрму і після страшних катувань розстріляли. Але група успішно проводила свою роботу до визволення села радянськими військами.

Як і в інших областях республіки, комсомольські підпільні організації встановили зв'язок з партизанськими загонами, всіляко допомагаючи їм. Вони переправляли в партизанські загопи вірних людей, зброю, медикаменти, продовольство, розвідницькі дані. Активні дії партизан надихали молодь Сумщини, піднімали її на боротьбу з ворогом. «Чим сміливіше ми діяли,— писав двічі Герой Радянського Союзу С. А. Ковпак,— тим більше ставало народу, який нам активно допомагав і тим сміливіше діяв він»⁶.

Під впливом агітації підпільників молодь швидко знаходила шляхи до партизанських загонів. Так, у грудні 1942 р. в партизанські загопи Ямпільського та Червоного районів прибуло 470 селян, в основному молодь, а в селі Мазенівка Краснопілляського району близько чотирьохсот комсомольців вступити в партизанський загін М. І. Наумова⁷.

Якою дійовою була допомога комсомольського підпілля Сумщини партизанам, видно з таких даних: до партизанських загонів, що діяли на території Сумської області, було направлено підпільниками близько 5 тисяч юнаків та дівчат, в тому числі 1000 комсомольців⁸.

Підтвердились пророчі слова В. І. Леніна: «...Є десятки, сотні тисяч резервів робітничо-селянської молоді, ...які йдуть до нас тим ширше, з тим більшою самовідданістю, чим нам важче. Ці резерви дають цілковиту певність, що ми... досягли тривкого, невикоренимого зміцнен-

¹ Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза 1941—1945 гг., стор. 290.

² П. Тронько. Подвиг твоїх батьків. «Молодь», 1968, стор. 257.

³ В. Дишковський. Героїчні подвиги молоді України. — «Радянська школа», 1958, стор. 42.

⁴ Партархів Сумського обкому КП України, ф. 4, оп. 3, д. 85-а, арк. 40.

⁵ І. П. Страфійчук. Комсомол України в партизанському русі (1941—1944). «Мисль», 1968, стор. 56.

⁶ С. А. Ковпак. От Путивля до Карпат. Госполитиздат, 1945, стор. 24.

⁷ Г. П. Міщенко. Підпільні обкоми діють. Героїчне незабутнє. Вид-во товариства «Знання», 1964, стор. 91.

⁸ П. Тронько. Безсмертя юних. «Молодь», 1957, стор. 98.

ня і маємо джерело, з якого довго можемо черпати в ще ширших розмірах...»¹.

Велику роботу підпільники вели в тих районах області, де партизанські загони базувались постійно. Багато славних сторінок в історію боротьби окупантів вписали молоді месники м. Путивля. Тут розгорнули роботу дві комсомольські групи, якими керували Валентина Георгіївська і Олександр Коваленко². Обидві групи діяли злагоджено і завдали великої шкоди гітлерівцям. Вони чинили диверсії, викрадали у німців зброю, розповсюджували листівки, проводили урочисті комсомольські збори в дні радянських свят, на яких підбивали підсумки роботи груп, збирали розвідницькі дані і передавали їх через юного зв'язківця Радика Руднева партизанам.

Велику допомогу партизанським загонам надавали молоді підпільники с. Антіки (керівник групи Анкиков), с. Черепово (керівник групи Приходько), с. Яцина (керівник групи Ніколаєв)³.

Особливо активізувалась діяльність підпілля Сумщини з осені 1942 року. Це зокрема було пов'язано з рейдами найбільших партизанських з'єднань України С. А. Ковпака, О. М. Сабурова, М. І. Наумова⁴. Під час рейду партизанське з'єднання М. І. Наумова тільки в Сумській області створило 7 підпільних райкомів комсомолу в Білопільському, Краснопільському, Тростянецькому, Сумському, Миропільському, Хотинському та В.-Писарівському районах, які розгорнули антифашистську пропаганду і зривали всі заходи окупантів⁵.

Саме під час рейду з'єднання М. І. Наумова активізувала свою діяльність комсомольська підпільна група в м. Сумах. Цю групу в 1941 р. організував комсомолец Дмитро Косаренко. Юні підпільники — Володимир Теребун, Анатолій Зубченко, Юрій Набойкін — провели напружену роботу: слухали по радіоприймачу Москву, розповсюджували листівки, урочисто відзначали радянські свята, чинили диверсії⁶.

У лютому 1943 р. Дмитро Косаренко і Володимир Теребун, зв'язавшись з партизанським з'єднанням М. І. Наумова, зустрілись там з секретарем Сумського підпільного ОК КПУ тов. Лукашовим. Комсомольській групі присвоїли офіційну назву «Прапор»⁷, підпільників забезпечили мінами, літературою та листівками. Кожен член організації, яка до того часу налічувала 26 чоловік, одержав конкретне бойове доручення. Після зустрічі з секретарем підпільного обкому партії група посилила свою бойову і пропагандистську діяльність. Відважні підпільники підпалили телефонну станцію, висадили в повітря військовий ешелон біля станції Віри⁸, склали карту-план, на якій позначені мінні поля та вогневі пункти ворога і передали її радянським військам. 26 березня 1943 р. на комсомольських зборах організації було вирішено: дістати зброю, організувати партизанський загін і піти в ліс. Але в квітні підпільників спіткало велике лихо: гітлерівці заарештували керівників групи Д. Косаренка, Володимира і Наташу Ропота та Володимира Худаківа. Незважаючи на жорстокі знущання, комсомольці не видали жодного товарища і загинули як герої. Хоч найактивніші члени організації були розстріляні, фашистам не вдалося задушити бойове ком-

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 30, стор. 111.

² Е. Ф. Нефедовский. Путивль. «Прапор», Харків, 1966, стор. 89, 91.

³ С. А. Ковпак. Солдаты малой земли. К., 1964, стор. 140.

⁴ М. И. Наумов. Степной рейд. «Молодь», 1961, стор. 75.

⁵ П. Тронько. Подвиг твоїх батьків. «Молодь», 1968, стор. 257.

⁶ «Ленінська правда», 24 березня 1962 р.

⁷ Історія Ленінської Комуністичної Спілки молоді України. «Молодь», стор. 363.

⁸ Партархів Сумського обкому КП України, ф. 4, оп. 3, спр. 85-а, арк. 30.

сомольське підпілля. Боротьбу проти гітлерівців продовжували інші члени групи аж до переможного кінця.

Активно діяв на базі партизанського загону Івана Чубуна Глухівський підпільний райком комсомолу, секретарем якого був обраний Іван Ілющенко¹. Райком комсомолу, поєднуючи підпільну і партизанську роботу проти загарбників, зривав окупантам відправку молоді в Німеччину, складав прокламації і розповсюджував їх серед населення.

Комсомольці Яків Семченко, Анастасія Опенько і Віра Андросова поширили серед населення 11 тисяч радянських листівок і брошур.

Смертю хоробрих загинули молоді патріоти Іван Ілющенко, Тетяна Поповченко, Василь Наливайко. Вони були не тільки комсомольськими ватажками, але й кращими підпільниками, взірцем для комсомольців і молоді.

Мужньо боролися з загарбниками комсомольці підпільних груп в Синівському районі (керівник групи — Микола Артюх), які знищили 20 фашистів і 5 машин з військовим вантажем², в Роменському районі (керівник групи — Тетяна Бурковська), які визволили близько 100 військовополонених радянських солдат і офіцерів³, в Кролівському районі (керівник групи «Патриот Родины» — Михайло Журило), які розповсюдили близько 300 листівок⁴, в Глухівському районі (керівник групи — Олександр Бойко), які зібрали радіоприймач і, систематично приймаючи радіомовлення з Москви, розповсюджували зведення Радінформбюро серед населення⁵.

Не можна не згадати про подвиги таких комсомольців-підпільників, як Надія Глущенко з Конотопа, Валентина Степанова з м. Суми, Марія Шепеленко з Білопільського району, Катерина Дрозд з Талалаївського району, Марія Торяник з Хотінського району і Тетяна Болтова з Л.-Долинського району⁶. Юні месники розклеювали листівки, лікували поранених червоноармійців, чинили диверсії, допомагали партизанам. Вони загинули в катівнях гестапо, але на зміну їм піднімалися нові легіони патріотів.

Короткий, але героїчний шлях пройшла дев'ятикласниця Конотопської школи Надія Волкова, яка була зв'язківцем ЦК ЛКСМУ і Харківського обкому комсомолу. Юна патріотка збирала розвідувальні дані і передавала їх по радіо підпільному центру. В 1943 р. фашисти запленили роботу радіостанції і, натрапивши на слід підпільників, оточили землянку, звідки велась радіопередача. Відстрілюючись, дівчина вбила 17 фашистів⁷, а останній патрон залишила для себе. У 1965 р. Надії Волковій посмертно було присвоєно звання Героя Радянського Союзу, на її честь названо школу № 4 м. Конотопа.

Поруч з комсомольцями активну участь у підпільній роботі брали піонери і школярі області. З перших днів окупації разом з своїми старшими товаришами боровся 15-річний Володимир Ключник з Лебединщини. З Зіною Булковою вони збирали зброю для партизанів, розповсюджували листівки, а 7 листопада 1941 р. в с. Малий Істороп Володя вивісив над німецькою комендатурою Червоний прапор⁸. Фашисти схо-

¹ В. К. Ткаченко. Глухів. «Прапор», Харків, 1968, стор. 91.

² Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза, стор. 296.

³ Ромни. «Прапор», Харків, 1968, стор. 92.

⁴ Партархів Сумського обкому КП України, ф. 4, оп. 3, спр. 85-а, арк. 35—36.

⁵ В. К. Ткаченко. «Прапор», Харків, 1968, стор. 92.

⁶ Партархів Сумського обкому КП України, ф. 4, оп. 4-2, спр. 9, арк. 34.

⁷ В. Милуха, В. Мисниченко, А. Шаповал. Шаги в бессмертие, — «Прапор», Харків, 1964, стор. 51—52.

⁸ «Ленінська правда», 11 травня 1952 р.

пили юного месника, спалили село, де він народився, і стратили всю його родину. Героїчно загинули і юні піонери Юлій Сорока з Середино-Будщини, який підірвав гранатою німецький танк¹, Вітя Дудка з Білопільщини, який разом з товаришами викрав у німців 17 прапорів², Кость Янін з Ямпільщини, який врятував радянських танкістів і по-смертно був нагороджений орденом Вітчизняної війни³.

У партизанському русі та підпільній боротьбі на Сумщині брало участь понад 22 тисячі чоловік⁴, з них 10 тисяч юнаків та дівчат, в тому числі близько 3 тисяч комсомольців⁵. Комсомольці та молодь становили 60% складу всіх партизанських і підпільних загонів, що діяли на території області. Сотні з них були нагороджені орденами та медалями Радянського Союзу.

За час своєї діяльності тільки комсомольці з'єднання С. А. Ковпака знищили понад 12 тисяч німецьких солдат і офіцерів⁶. Всього ж молодь області, що входила в партизанські і підпільні загони, знищила не менше як 30 тисяч німецьких загарбників.

Багато юних месників загинуло смертю хоробрих у боях з фашистськими загарбниками, за свою Вітчизну, за своє майбутнє. Але ніщо не забуте і ніхто не забутий. Генеральний секретар ЦК КПРС тов. Л. І. Брежнев на урочистому Пленумі ЦК ВЛКСМ говорив: «Назавжди залишилися в наших серцях, в пам'яті майбутніх поколінь подвиги молодих героїв... в тилу ворога». Це була «яскрава, хвилююча картина масового героїзму, самовідданості, душевної чистоти і благородства, яких не знала історія попередніх епох»⁷.

* * *

Безсмертні героїчні традиції живуть і сьогодні. У Палацах культури, клубах, учбових закладах, на призовних пунктах області створені кімнати, музеї, кутки героїчної слави, де комсомольці та молодь зустрічаються з ветеранами громадянської і Вітчизняної воєн, з офіцерами запасу, організовують воєнізовані ігри, проводять заняття з допризовною молоддю. За останні три роки при активній участі комсомольців і молоді Сумщини встановлено 104 пам'ятники, 60 обелісків, понад 100 меморіальних дошок. Біля 2 тисяч експедиційних загонів комсомольців та молоді пройшли по 400 маршрутах подвигів народних месників Сумщини. В результаті пошуків червоних слідопитів встановлено 17 тисяч раніше не відомих імен народних месників. Імена героїв-земляків ожили в назвах 175 піонерських організацій, 40 вулиць, 11 площ області. 1200 музеїв, кімнат і куточків революції, бойової та трудової слави нагадують про безсмертні героїчні подвиги патріотів⁸.

¹ Юні месники Сумщини. К., 1968, стор. 14.

² Партархів Сумського обкому КП України, ф. 4, оп. 3, спр. 85-а, арк. 26.

³ Піонерський характер. Держвидав, 1962, стор. 30.

⁴ Не влізнати тебе, Сумщино, стор. 73.

⁵ Підраховано автором за архівними та друкованими джерелами.

⁶ П. Т р о н ь к о. Подвиг твоїх батьків, стор. 288.

⁷ «Соціалістична Харківщина», 26 жовтня 1968 р.

⁸ Підраховано автором по матеріалах газети «Червоний промінь» за 1967–1968 рр.

ПРО ДЕЯКІ ФОРМИ РОБОТИ КОМСОМОЛЬСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ПО ПІДВИЩЕННЮ БОЄЗДАТНОСТІ ПАРТИЗАНСЬКИХ РЕЙДОВИХ З'ЄДНАНЬ У 1942—1943 РОКАХ

А. Б. Чугуєнко

У керівництві широким партизанським рухом, що розгорнувся на тимчасово окупованій території нашої країни в період Вітчизняної війни, Комуністична партія та її вірний помічник — комсомол виходили з ленінських принципів ведення справедливої народної війни на захист соціалістичної Батьківщини. В. І. Ленін неодноразово підкреслював, що боєздатність збройних сил визначається не тільки технікою, але й станом їх морального духу. «Сила, за буржуазним уявленням,— указував він,— це тоді, коли маси йдуть сліпо на бойню, скоряючись указці імперіалістичних урядів... Наше поняття про силу інше. За нашим уявленням держава сильна свідомістю мас. Вона сильна тоді, коли маси все знають, про все можуть судити і йдуть на все свідомо»¹.

Виховання глибокої ідейної впевненості у правоті нашої справи, героїзму й стійкості у боротьбі з жорстоким, підступним ворогом складало суть і головне завдання ідейно-політичної роботи комуністів і комсомольців у партизанських лавах. Треба було кожному партійну і комсомольську організацію перетворити у центр дійової повсякденної організаційної та виховної роботи, підсилювати їх вплив на маси. «Посилена воєнна підготовка для серйозної війни,— вчив В. І. Ленін,— вимагає не пориву, не кличу, не бойового лозунга, а тривалої, напруженої, найупертішої і дисциплінованої роботи в масовому масштабі»². Необхідність постійної масової роботи по вихованню відповідальності та дисциплінованості з особливою насти́йністю диктувалась складними умовами боротьби у глибокому ворожому тилу. При цьому треба мати на увазі, що партизанські загони формувались і поповнювались, в основному, з місцевого населення, значна частина якого була мало обізнана з військовою справою, не мала навичок військової дисципліни. Особливо велика робота по військовому навчанню і політичному вихованню розгорнулась наприкінці 1942 і на початку 1943 років. Це обумовлювалось значним зростанням масштабів партизанської війни у цей час. Через комуністів і комсомольців партія справляла могутній вплив на весь особистий склад партизанів. Перед комсомолом постало конкретне завдання: мобілізувати партизанську молодь на зразкове виконання бойових операцій, допомогти партійним організаціям і командуванню у виховній роботі серед партизан та місцевого населення.

Важливу роль у підвищенні боєздатності партизанських загонів відігравали комсомольські збори. У процесі обговорення на них найважливіших питань партизанської боротьби вивчався й поширювався кращий бойовий досвід, викривалися недоліки. Готуючись до зборів, комсомольський актив набував нових можливостей глибше осмислити,

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 26, стор. 220.

² В. І. Ленін, Твори, т. 27, стор. 320.

проаналізувати стан бойової і внутрішньої роботи. Комсомольські збори були справжньою школою виховання активних бійців. При цьому мало велике значення те, що головна увага зосереджувалась, насамперед, на таких корінних питаннях, як забезпечення авангардної ролі комсомольців у партизанському загоні, підвищення свідомої дисципліни, досконале оволодіння бойовою технікою¹.

Деяке уявлення про це дає аналіз питань, розглянутих комсомольськими зборами і бюро у загонах «За Родину» та імені Щорса (з'єднання О. Н. Сабурова). Лише за період з березня 1942 р. по вересень 1943 р. на 20 зборах і засіданнях в обох загонах 16 разів мова йшла про ті чи інші заходи, спрямовані на забезпечення ведучої ролі комсомольців, 13 разів доповідачами і виступаючими ставились питання про підвищення пильності і дисципліни, 12 разів — про заходи до підвищення військової майстерності². Комсомольці загону «За Родину», заслухавши доповідь свого комісара Д. Д. Красняка, 6 липня 1942 р. відзначили героїзм молодих партизан Букотина, Новікова, Кузенкова, які показали всій молоді своїм прикладом зразки вірності ленінській партії, рідній Батьківщині. Учасники цих зборів одностайно вирішили: «Кожному комсомольцю відігравати авангардну роль у партизанському загоні, суворо зберігати військову таємницю, вести за собою молодь партизанського загону на героїчні подвиги, оволодівати військовою технікою»³. Аналогічні рішення приймалися і в інших загонах. У резолюції, ухваленій на комсомольських зборах у загоні імені Щорса 12 червня 1943 р., було підкреслено: «Комсомол у бою ставить своїм завданням бути завжди попереду, боротися з ворогом, не шкодуючи свого життя»⁴.

Відкрите обговорення цього питання на зборах сприяло підвищенню активності комсомольців, вони ставали кращими бійцями, кмітливими, ініціативними і рішучими у складних обставинах партизанських боїв, майстерно володіли зброєю. Незабаром після згаданих зборів у загоні імені Щорса відзначилися у боях комсомольці-кулеметники Волко-рез, Михайленков, М. Черненко; прославились сміливими операціями розвідники Завадський, Серга, Комячко, диверсанти Черненко, Лопатинський, Бабин, Мацуєв та інші⁵.

Молоді патріоти внесли значний вклад у бойовий рахунок загону, який лише у 1943 р. провів 45 диверсій на залізниці і шосейних дорогах, знищив 2405 гітлерівців, вивів із ладу значну кількість техніки ворога⁶. Завдяки підвищенню авангардної ролі комсомольців зростав авторитет комсомольської організації серед партизанської молоді. Про це свідчить той факт, що тільки протягом 6 місяців (травень—листопад 1943 р.) понад 40 молодих патріотів загону імені Щорса вступили у комсомол⁷.

Швидке кількісне зростання комсомольських організацій вимагало й поліпшення бойової підготовки та ідейно-виховної роботи серед ком-

¹ У даній статті висвітлюються, головним чином, перші дві групи цих питань як менше досліджені.

² Підраховано автором по матеріалах протоколів зборів і засідань бюро у комсомольських організаціях загонів імені Щорса і «За Родину» — партійний архів Сумського обкому КП України, ф. 94, оп. 94, од. зб. 1, арк. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14; Партійний архів Інституту історії партії ЦК КП України (далі — ПА ІП ЦК КП України), ф. 65, оп. 65-1, од. зб. 50, арк. 34, 42, 43, 45, 48, 49, 50, 51, 54, 55, 56, 57, 62, 65, 66.

³ Партійний архів Сумського обкому КП України (ПАСО), ф. 94, оп. 94, од. зб. 1, арк. 7.

⁴ ПА ІП ЦК КП України, ф. 65, оп. 65-1, од. зб. 50, арк. 51.

⁵ Там же, арк. 55—56.

⁶ Там же, од. зб. 49, арк. 84.

⁷ Підраховано автором по матеріалах звітів комісару загону ім. Щорса. ПА ІП ЦК КП України, ф. 65, оп. 65-1, од. зб. 50, арк. 3, 5, 10, 11, 12, 51.

сомольців і неспілкової молоді. Для підвищення військової дисципліни, відповідальності за виконання бойових наказів первинні організації використовували різноманітні засоби і форми роботи і, насамперед, комсомольські збори, засідання бюро, на яких конкретно розглядалися всі випадки порушення дисципліни, серйозно обговорювалася поведінка окремих комсомольців при виконанні бойових завдань. Так, 6 грудня 1942 р. комсомольці I групи загону «За Родину» на своїх зборах винесли догану партизанові Руденко і попередили Гончарова за порушення дисципліни¹. Комсомольське бюро загону імені Щорса на своєму засіданні 30 вересня 1943 року суворо засудило порушення дисципліни комсомольцем Лукашем, який у нетверезому стані розстріляв боеприпаси, залишив зброю без нагляду. Йому було оголошено догану, комсомольське бюро також позбавило його своєї виданої раніше рекомендації для вступу в партію². Особливо багато доводилось працювати комсомольським організаціям, щоб добитися зміцнення дисципліни під час несення караульної служби. В умовах постійного оточення переважаючими силами ворога це була надзвичайно важлива справа, але деяка частина молоді ставилася до неї часом формально, як до нудного навчання, позбавленого яскравої захопленості безпосереднього бою з противником. Тому питання про ставлення караульної служби протягом довгого часу не сходило з порядку денного багатьох зборів і засідань.

«Організувати роботу серед молоді по вивченню Статуту караульної служби, не допускати випадків порушення несення караульної служби»,— ставлять перед собою завдання комсомольці загону імені Щорса у резолюціях зборів³.

Були проведені збори по комсомольських групах, індивідуальні і групові бесіди з молодими партизанами, вивчався Статут караульної служби, заохочувалися партизани, які пильно несли дозорну службу, суворо засуджували тих, хто не усвідомив всю важливість цієї справи⁴. Все це дало потім позитивні наслідки, кількість порушень зменшилась, і ці питання, як показує аналіз, стали рідше виникати на порядку денному комсомольських зборів.

Крім ідейно-виховної роботи, спрямованої на зміцнення дисципліни, комсомольські організації партизанських загонів багато уваги приділяли розгортанню серед молоді руху за зразкове оволодіння всіма видами наявної зброї. Це було відповіддю на заклик партійних організацій до комсомольців очолити молодь у боротьбі за вивчення військової техніки, щоб бити ворога точно і влучно⁵. Комсомольці загону імені Щорса відгукнулися на цей заклик твердим рішенням: «Усім комсомольцям наполегливо вивчати військову справу, пам'ятати слова великого російського полководця Суворова: «Воювати не числом, а вмінням»⁶.

Незважаючи на брак вільного часу, комсомольці групи багато займались бойовою підготовкою. Комсомольці успішно поєднували навчання з виконанням бойових завдань, оволодівали кількома військовими спеціальностями. На допомогу молодим патріотам, які вивчали військо-

¹ ПАСО, ф. 95, оп. 94, од. зб. 1, арк. 9—10.

² ПА ІІП ЦК КП України, ф. 65, оп. 65-1, од. зб. 50, арк. 62.

³ ПАСО, ф. 94, оп. 94, од. зб. 1, арк. 10.

⁴ ПА ІІП ЦК КП України, ф. 65, оп. 65-1, од. зб. 50, арк. 1, 12, 8.

⁵ Протоколи загальних комсомольських зборів від 30 березня 1942 року, 22 січня 1943 р. (загін «За Родину») ПАСО, ф. 94, оп. 94, арк. 1, 13.

⁶ Резолюція загальних комсомольських зборів загону ім. Щорса від 29 жовтня 1943 р. ПА ІІП ЦК КП України, ф. 65, оп. 65-1, од. зб. 50, арк. 66.

ву справу, з ініціативи комсомольських організацій додатково проводились заняття по вивченню матеріальної частини гвинтівки, ручного кулемета, підривної справи¹. Швидко і добре виконала в 1943 р. молодь загону ім. Жукова (з'єднання О. Н. Сабурова) завдання командування — у короткий строк оволодіти мінно-диверсійною справою. Багато партизанів цього загону стали відмінними підривниками².

Всього на 1 вересня 1943 р. серед комсомольців і молоді партизанських загонів України було підготовлено 1627 підривників, 300 розвідників³.

Із зростанням військової майстерності зростає і бойова активність партизанських загонів, їх боездатність. Комсомольці показують відмінні результати на учбових полігонах і в бою⁴.

За короткий час партизанські загони України перетворились у згуртовану дисципліновану і добре обучену збройну силу, що діяла в глибокому тилу ворога. Більшість партизан (понад 60%)⁵ становила молодь, у перших лавах якої йшли комсомольці. Їх подвиги неодноразово відзначались у звітах командування. «Комсомольці партизанського загону ім. Жукова (з'єднання Сабурова) брали участь у звільненні міст Овруча і Єльська. Воювали відмінно», — доповідалось в одному з рапортів у штаб з'єднання⁶.

Головним результатом комсомольської роботи, яка проводилась під керівництвом комуністів, було піднесення морального духу, бойової готовності, пильності, військової майстерності рейдових з'єднань. Виробилась чітка взаємодія окремих партизанських груп і загонів на полі бою, вірна оцінка бойових обставин, підвищились самовідданість і впевненість в бою.

Зростала патріотична активність комсомольців. Найяскравіше це виявилось в широкому русі молодих партизанів за відкриття особистого рахунку месників на честь 25-річчя комсомолу. У партизанських загонах підготовка до ювілею починалась з того, що по комсомольських групах пройшли збори, на яких комсомольці брали зобов'язання зустріти ювілей новими бойовими успіхами. З ініціативи комсомольців у ці дні в загоні ім. Щорса (з'єднання О. Н. Сабурова) було додатково укомплектовано 8 диверсійних груп. Лише дві з них (під командуванням Бугримова і Барканова) з 14 по 17 жовтня 1943 р. знищили 4 автомашини, 1 танк і пустили під укіс військовий ешелон.

На своїх зборах у кінці жовтня комсомольці партизанських рейдових з'єднань підбивали досить значні підсумки своєї героїчної боротьби. Відкриті комсомольські збори у загоні ім. Щорса відзначали серед кращих молодих мінерів — Бірулю, який пустив під укіс 9 гітлерівських ешелонів, знищив 12 автомашин, і Мацуєва, на рахунку якого уже було 5 ешелонів, бронепоезд і танк⁷. Відкрили особисті рахунки на честь 25-річчя ВЛКСМ і Василь Волчков, який висадив в повітря 4 ворожих ешелони, 12 автомашин, підірвав 2 заводи, знищив і взяв у полон 70 фашистів; Іван Калашников, який знищив 73 гітлерівці; двічі удостоєна

¹ Звіт Сарненського загону (з'єднання Сабурова) за серпень 1943 року. ПА ІПП ЦК КП України, ф. 65, оп. 65-1, од. зб. 9, арк. 59.

² Звіт загону ім. Жукова за 1942—1944 рр. ПА ІПП ЦК КП України, ф. 65, оп. 65-1, од. зб. 57, арк. 67.

³ П. Тронько. Безсмертя юних. К., 1957, стор. 154.

⁴ ПА ІПП ЦК КП України, ф. 66, оп. 66-1, од. зб. 7, арк. 13.

⁵ В. Д. Яценко. Комсомольские организации — верные помощники партийных организаций... «Вопросы истории КПСС периода Великой Отечественной войны». Харьков, Изд-во ХГУ, 1961, стор. 243.

⁶ Рапорт командира партизанського загону ім. Жукова Селивоненка, 1944. ПА ІПП ЦК КП України, ф. 65, оп. 65-1, од. зб. 57, арк. 67.

⁷ ПА ІПП ЦК КП України, ф. 65, оп. 65-1, од. зб. 9, арк. 50—51.

урядових нагород хоробра диверсанта Ганна Краксіна, учасниця декількох диверсій на залізниці та багатьох інших. Лише у з'єднанні Сабурова було в цей час понад 496 комсомольців, які мали особисті рахунки з ворогом¹. Комсомольцями з'єднання С. А. Ковпака було у цей час знищено 2620 фашистів, 19 ешелонів з ворожою технікою, 62 танки, 153 автомашини, 46 залізничних і шосейних мостів².

Загальний бойовий настрій комсомольців-партизан, які зустрічали 25-річний ювілей героїчною боротьбою в тилу ворога, дістав відображення в резолюції загальних комсомольських зборів загону ім. Жукова (з'єднання О. Н. Сабурова), в якій молоді патріоти писали: «Ми, комсомольці, у день свого 25-річчя на своїх урочистих зборах у ворожому тилу клянемося своїй любимій Вітчизні, що ми не осоромимо високого звання Ленінського комсомолу і з честю пронесемо наш бойовий прапор до повного розгрому ненависного всьому людству фашизму»³.

У специфічних складних умовах партизанської війни комсомольські організації рейдових з'єднань показали зразки відданого служіння Батьківщині, вміння організувати і повести за собою молодь.

¹ ПА ІІП ЦК КП України, ф. 65, оп. 65-1, од. зб. 9, арк. 45.

² Звіт дивізії С. А. Ковпака, 1944. ПА ІІП ЦК КП України, ф. 63, оп. 63-1, од. зб. 3, арк. 389.

³ ПА ІІП ЦК КП України, ф. 65, оп. 65-1, од. зб. 9, арк. 47.

З ІСТОРІЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ ПО ПІДГОТОВЦІ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ ДЛЯ ПРОМИСЛОВОСТІ РЕСПУБЛІКИ (1926—1929 рр.)

В. М. Ренко

Боротьба КПРС і його загону — Комуністичної партії України — за створення кадрів робітників для народного господарства є невід'ємною частиною побудови соціалізму в СРСР, однією з необхідних умов соціалістичної індустріалізації країни. XV конференція ВКП(б) відзначила: «Практичне здійснення індустріалізації висуває невідкладне завдання поліпшення технічної кваліфікації наявних і підготовки нових кадрів кваліфікованих робітників...»¹. В рішеннях партії, особливо в постанові ЦК ВКП(б) від 11 березня 1926 р. «Про підготовку і навчання робочої сили», в резолюції XV з'їзду «Про директиви по складанню п'ятирічного плану народного господарства» та інших були визначені завдання, форми і методи підготовки кваліфікованих робітників для промисловості. У постанові «Про підготовку і навчання робочої сили» вказувалось, що в масовій підготовці кваліфікованих робітників слід орієнтуватись на 5—6 розряди за існуючою на той час 17-розрядною сіткою. Підготовка робітників повинна відповідати вимогам підприємств. Школи ФЗУ мусять готувати не майстрів чи молодший технічний персонал взагалі, а свідомих, технічно кваліфікованих робітників. Крім шкіл ФЗУ рекомендувались короткострокові курси, бригадне та індивідуальне навчання, перекваліфікація безробітних, курси для майстрів і старших робітників. У постанові також відзначалось, що школи ФЗУ слід розвантажити від широкої освітньої програми і визначити як основне завдання учнів оволодіння виробничо-трудовими навиками².

Комуністична партія України, керуючись вказівками ВКП(б), в своїх рішеннях на X з'їзді, II конференції КП(б)У та інших документах, накреслила також завдання підготовки робітничих кадрів в республіці. X з'їзд підкреслив, що «завдання соціалістичної перебудови країни потребує дальшого росту підготовки кваліфікованої робочої сили, росту технічних знань і всебічного піднесення загальнокультурного рівня населення»³. З'їзд комуністів України в резолюції «Про перспективи господарського будівництва» вказав на необхідність «розширення підготовки з молоді нових кадрів кваліфікованих робітників і заходи по підвищенню кваліфікації кадрів робітників і робітниць, зайнятих у виробництві...»⁴.

¹ КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК, ч. II, вид. 7, стор. 290.

² Рішення партії і правительства по хозяйственным вопросам. В 5-ти т. 1917—1967 гг. Сборник документов за 50 лет, т. I. 1917—1928 гг. Политиздат, 1967, стор. 512—514.

³ Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів і конференцій. 1918—1956 рр. Держполітвидав УРСР, 1958, стор. 411.

⁴ Там же, стор. 379.

Труднощі соціалістичної індустріалізації полягали й у відсутності необхідних кваліфікованих кадрів робітників. Відомо, що на початку 1926 р. в країні налічувалося 920 тис. безробітних, в тому числі на Україні близько 300 тис. Тим часом промисловість республіки відчувала потребу в кваліфікованих кадрах робітників. Так, за планом об'єднання «Донвугілля» потреба в робітниках електромеханічних цехів визначалась на 1926 р. 3750 чоловік, а щорічний випуск в школах гірничопромислового учнівства робітників електромеханічних цехів не перевищував 450 чоловік¹. Заводоуправління ХПЗ у звіті на пленумі Червонозаводського райкому партії міста Харкова в лютому 1926 р. відзначало, що на заводі не вистачає кваліфікованих робітників. У своїй постанові пленум райкому вимагав «посилити роботу по підготовці кваліфікованої робочої сили як через ФЗУ, так і через підвищення кваліфікації дорослих робітників»².

Однією з необхідних умов підготовки кваліфікованих кадрів робітників була ліквідація неписьменності та малописьменності трудящих республіки. В 1926 р. на Україні налічувалось 4765 тис. неписьменних віком від 10 до 35 років. Щоб ліквідувати неписьменність, потрібні були великі кошти і напружена організаційна робота партійних, радянських, професійних, комсомольських та інших організацій. Х з'їзд КП(б)У в своєму рішенні доручив ЦК здійснити загальне навчання і ліквідувати неписьменність.

Місцеві партійні організації розгорнули велику роботу. За рішенням бюро Червонозаводського райкому партії міста Харкова у 1926 р. було організовано товариство «Геть неписьменність». До роботи по ліквідації неписьменності широко залучались молоді комуністи. Червонозаводський райком партії міста Харкова у вересні 1928 р. скликав районну нараду кандидатів у члени партії, яка зобов'язала всіх кандидатів «бути активними провідниками письменності серед населення, як шляхом індивідуального навчання, так і шляхом викладацької роботи в гуртках»³. За три роки (1927/1928—1929/1930) тільки в Харківській окрузі ліквідували неписьменність та малописьменність майже 220 тис. чоловік⁴. Якщо наприкінці 1925 р. на Україні в школах і пунктах ліквідації неписьменності та малописьменності навчалось близько 540 тис. чоловік⁵, то у 1929/1930 р. — 2688 тис. чоловік⁶. Ліквідувавши неписьменність, трудящі дістали можливість продовжувати навчання на різних курсах, щоб стати кваліфікованими робітниками.

Виходячи з потреб промисловості, ЦК КП(б)У та уряд України основну увагу приділяли підготовці спеціалістів масових професій. Загальну і спеціальну освіту учні здобували в школах ФЗУ, гірничопромислового учнівства та профшколах. Спеціалістів масових професій випускали численні курси, гуртки, робітники навчалися шляхом бригадного та індивідуального учнівства. Керувала професійною освітою Головпрофосвіта Наркомосу, а в округах — окружні інспекції народної освіти по професійній освіті. З метою визначення вимог промисловості до професійно-технічної школи, вироблення методів навчання у виробничому процесі при відділі праці ВРНГ УРСР була створена секція

¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 166, оп. 6, спр. 8466, арк. 53.

² Архів Харківського обкому КП України, ф. 45, оп. 1, спр. 35, арк. 18.

³ Там же, спр. 94, арк. 31.

⁴ «Боротьба трудящих Харківщини за побудову фундаменту соціалістичної економіки. 1926—1932». 36. докум. і матеріалів. Харк. книжк. вид-во, Х., 1959, стор. 587—588.

⁵ Народна освіта України. Установи професійної та політичної освіти на 1/XII 1925 р. Х., 1927, стор. XVI.

⁶ Народне господарство УРСР (Статистичний довідник). Держвидав, К., 1935, стор. 557.

професійної освіти, при трестах і на великих підприємствах — профсекції по підготовці кваліфікованих кадрів робітників.

Школа ФЗУ була головним навчальним закладом, який готував кваліфікованих робітників з підлітків, здійснював трудове та ідейне виховання молоді. Значних розмірів набула професійна підготовка робітничої молоді у 1926 році. Тільки на підприємствах «Донвугілля» працювало 24 гірничопромислові школи, що налічували 2500 учнів¹. У Харкові в 25 школах ФЗУ в 1925/1926 навчальному році навчалось 3852 чоловіка².

У перші роки соціалістичної індустріалізації кількість шкіл ФЗУ майже не зростала. В цей період партія ставила завдання не допустити зменшення кількості шкіл ФЗУ і учнів в них. Політбюро ЦК КП(б)У в постанові, прийнятій у січні 1928 р., запропонувало зберегти мережу шкіл ФЗУ і ув'язати її з п'ятирічним планом підготовки кваліфікованої робітничої сили у відповідності з потребами промисловості³. В той же час контингент учнів шкіл ФЗУ збільшувався. Якщо в 1925 р. в школах ФЗУ навчалось понад 20 тис. чол., то в 1929/30 навчальному році кількість їх зростає до 30 000 чол., 80% з яких становили діти робітників⁴.

Значну роль у системі професійно-технічної освіти відігравали профтехшколи, які готували кваліфікованих робітників і нижчий адміністративно-технічний персонал для промисловості. Крім цього, після їх закінчення молодь могла вступати до вузів. Х з'їзд КП(б)У відзначив, що «завдання профшколи, з одного боку, підготувати учня... для можливого вступу до вузу, а з другого боку, — підготувати його до безпосередньої участі у виробничому процесі, дати йому відповідні загальні і професійні знання та досвід»⁵. Основна маса учнів вступала до профтехшкіл з семирічною освітою. Із звітів, взятих по 48 профтехшколах за 1925/26 навчальний рік, видно, що в основному ці школи готували слюсарів, токарів, монтерів, ливарників та робітників інших спеціальностей. Частина з них вступала до вузів, решта йшла на виробництво. Так, Амур-Нижньодніпровська профтехшкола підготувала у 1925/26 навчальному році 87 слюсарів, токарів та робітників інших спеціальностей. З них 7 чоловік вступили до інститутів і технікумів, а решта пішла працювати на виробництво⁶. З 86 електромонтерів, які закінчили Одеську електротехнічну профшколу, 5 стали вчитися в технікумах, а всі інші поповнили лави виробничників⁷.

Наприкінці 1925 р. в 143 індустріально-технічних профшколах України навчалось понад 17 тис. чоловік⁸. Цього не вистачало, щоб охопити навчанням всю молодь, щоб підготувати для промисловості необхідну кількість кваліфікованих робітників. Тому Х з'їзд КП(б)У відзначав, що кількість професійних шкіл та учнів в них «безумовно недостатня в порівнянні з потребами зростання нашої промисловості...»⁹. В 1929/30 навчальному році професійно-технічних шкіл стало 157, а учнів в них налічувалося вже понад 26 000 тис.¹⁰.

¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 166, оп. 6, спр. 8466, арк. 53.

² «Боротьба трудящих Харківщини за побудову фундаменту соціалістичної економіки. 1926—1932», стор. 518.

³ Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 145-а, спр. 83, арк. 13.
⁴ Народна освіта України. Установи професійної освіти на 1 листопада 1928 та 1929 рр. Х., ЦСУ УРСР, 1931, стор. 34.

⁵ Комуністична партія України в резолюціях... К., 1958, стор. 392.

⁶ ЦДАЖР УРСР, ф. 166, оп. 6, спр. 216, арк. 199.

⁷ Там же, спр. 218, арк. 167.

⁸ Народна освіта України. Установи професійної та політичної освіти на 1 січня 1927 р. Х., ЦСУ УРСР, 1929, стор. 2.

⁹ Комуністична партія України в резолюціях..., К., 1958, стор. 396.

¹⁰ Народна освіта України. Установи професійної освіти на 1 листопада 1928 та 1929 рр. Х., ЦСУ УРСР, 1931, стор. 34.

Проте випускники профтехшкіл не набували достатньої кваліфікації, оскільки шкільні майстерні мали застаріле устаткування. Через це профшколи випускали робітників не 5—6, а в середньому 3—4 розрядів, що не давало можливості профшколам стати одним із справжніх джерел підготовки кваліфікованих робітників для промисловості. Виходячи з цього, Нарком праці УРСР, РНГ України та Наркомос прийняли рішення про впровадження безплатної практики на підприємствах для учнів протягом всього періоду навчання¹.

Одним з недоліків у роботі профтехшкіл було те, що соціальний склад учнів в них був незадовільний. Аналіз прийому учнів до 113 профтехшкіл показав, що в 1926/27 учбовому році діти службовців в них становили 33,1%, селян — 22% і діти робітників — лише 19,8². Збільшення кількості дітей робітників у профтехшколах не тільки б поліпшило якісний склад робітників, але мало б велике значення й для пролетаризації вузів. Але дітям робітників і селян важче було вступати до профтехшкіл через велику програмну розбіжність між трудшколою та профтехшколою, а також профшколою та вузом. Тому ЦК КП(б)У в 1928 р. запропонував Наркомосові ліквідувати програмний розрив між трудшколою, профшколою та вузом, щоб робітничо-селянська молодь могла безпосередньо (без додаткових курсів підготовки, репетиторів та ін.) продовжувати освіту³.

За перші роки соціалістичної індустріалізації країни соціальний склад учнів профтехнічних шкіл значно поліпшився. У 1929/30 учбовому році у профтехшколах навчалось 34,2% дітей робітників, 23,4% дітей селян, а процент дітей службовців знизився до 32,1%⁴. Однак питома вага дітей службовців залишалась ще досить високою.

Школи ФЗУ стали основною формою підготовки кваліфікованих кадрів робітників з підлітків. Профтехшколи, які готували кваліфіковані кадри на базі семирічки, у 1930 р. були перетворені у технікуми. Інші учбові заклади поступово втратили характерні ознаки і не відповідали своєму призначенню — готувати кваліфікованих робітників. Будинки робітників-підлітків кілька років були закладами професійної освіти, а з 1926/27 учбового року вони стали закладами-інтернатами для підлітків.

Незважаючи на те, що школи ФЗУ і профтехшколи випускали щороку багато кваліфікованих робітників для промисловості, вони не могли задовольнити зростаючі потреби в кадрах. Друга конференція КП(б)У відзначала, що «на даній стадії побудування п'ятирічного плану з очевидністю виявляється потреба форсувати підготовку кваліфікованих робітників, приблизно 100 тис. чоловік...»⁵. Тому важливе місце в діяльності партійних організацій посідала підготовка кваліфікованих робітників через систему курсів, бригадного та індивідуального навчання.

Завдання профтехкурсів полягало в тому, щоб поповнювати робітничі кадри і підвищувати кваліфікацію робітників. Наприкінці 1925 р. в республіці налічувалось 152 профтехкурси, в яких навчалось близько 11 тис. чоловік⁶. В 1929/30 учбовому році кількість курсів зросла до 198,

¹ ЦДАЖР УРСР, ф. 166, оп. 6, спр. 38, арк. 191.

² Там же, спр. 226, арк. 21.

³ Культурне будівництво в Українській РСР. Важливіші рішення Компартії і Радянського уряду 1917—1959 рр. Зб. докум., т. 1 (1917 — червень 1941 рр.). Держполітвидав УРСР, 1959, стор. 411.

⁴ Народна освіта України. Установи професійної освіти на 1 листопада 1928 та 1929 рр. ЦСУ УРСР, Х., 1931, стор. 63.

⁵ Комуністична партія України в резолюціях..., К., 1958, стор. 454.

⁶ Народна освіта України. Установи професійної та політичної освіти на 1 січня 1927 р. ЦСУ УРСР, Х., 1929, стор. 3—4.

а навчалось в них понад 18 тис. чоловік¹. Але робота курсів мала й недоліки: ще досить значним був відсів учнів. Так, з Маріупольських профтехкурсів при заводі ім. Ілліча у 1927/28 учбовому році з 411 учнів вибули 260 чоловік².

Промисловості, проте, дедалі більше були потрібні кваліфіковані робітники. Школи ФЗУ і гірничо-промислового учнівства не могли охопити навчанням всю робітничу молодь, яка працювала в промисловості. Це викликало необхідність у бригадному та індивідуальному учнівстві. ЦК РКП(б) у 1925 р. в директивному листі місцевим парторганізаціям пропонував дати вказівки господарським органам ввести бригадне та індивідуальне навчання на виробництві. У листопаді 1928 р. на Україні працювало 28 шкіл бригадного учнівства, в яких навчалось близько тисячі чоловік³. Бригадне та індивідуальне учнівство виправдало себе.

За роки соціалістичної індустріалізації країни робітничий клас під керівництвом Комуністичної партії досяг серйозних успіхів. У цьому велика заслуга Комуністичної партії, зокрема Комуністичної партії України, яка відіграла важливу роль у піднесенні культурно-технічного рівня робітничого класу, у підготовці кваліфікованих кадрів робітників для соціалістичної промисловості.

¹ Народна освіта України. Установи професійної освіти на 1 листопада 1928 та 1929 рр. Х., ЦСУ УРСР, 1931, стор. 35, 38.

² ЦДАЖР УРСР, ф. 166, оп. 8, спр. 150, арк. 102.

³ Народна освіта України. Установи професійної освіти на 1 листопада 1928 та 1929 рр. Х., 1931, стор. 20.

РАДЯНСЬКО-БОЛГАРСЬКЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В ГАЛУЗІ ЛІТЕРАТУРИ — ЯСКРАВИЙ ЗРАЗОК ВТІЛЕННЯ ЛЕНІНСЬКИХ ПРИНЦИПІВ ПРОЛЕТАРСЬКОГО ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМУ

В. В. Бойко

Соціалізм вийшов за межі однієї країни і перетворився у світову систему. У ході становлення і розвитку світової системи соціалізму утвердився новий тип міжнародних відносин, складовою частиною яких є культурне співробітництво соціалістичних країн. Співробітництво держав соціалістичної системи в галузі культури відповідає корінним інтересам всіх братських народів. Воно прискорює здійснення культурної революції, сприяє зближенню життєвого і духовного складу соціалістичних націй, збагаченню і прогресові світової культури.

Культурне співробітництво соціалістичних країн може бути успішним тільки в тому разі, якщо його методи і форми постійно удосконалюватимуться. А це неможливо без вивчення і осмислення набутого досвіду. Отже, вивчення і узагальнення досвіду культурного співробітництва соціалістичних країн має актуальне значення. З цього погляду дуже важливим є вивчення досвіду радянсько-болгарського культурного співробітництва.

Слід зазначити, що вичерпна і глибока розробка цієї теми, яка охоплює 25-річний період, неможлива в окремій статті. Тому автор поставив перед собою мету висвітлити співробітництво наших країн лише в галузі літератури за час від перемоги всенародного повстання 9 вересня 1944 р. і установлення диктатури пролетаріату в Болгарії до V з'їзду Болгарської комуністичної партії, який відбувся у грудні 1948 р. і ознаменував вступ Болгарії в період розгорнутого соціалістичного будівництва.

Проблема радянсько-болгарського культурного співробітництва, в тому числі і в галузі літератури, дістала певне відображення в працях і статтях М. Добрускіна «Культурное строительство в народной Болгарии» (Москва, 1957), Г. Попова «Болгарские коммунисты в борьбе за осуществление культурной революции (1944—1948)» (Харьков, 1966), його статті «Роль Болгарської комуністичної партії в розвитку художньої літератури (1944—1958 рр.)», надрукованої в міжвідомчому науковому збірнику «Наукові праці з історії КПРС» (вип. 7, Київ, 1966), в спеціальному розділі другого тома «Истории Болгарии» (Москва, 1955), написаному К. Державіним і І. Шептуновим та в інших. Автори згаданих праць не ставили перед собою мету всебічно висвітлити питання про радянсько-болгарські літературні зв'язки, в більшості праць на цю тему мало використані архівні матеріали.

Автор даної статті, крім літературних джерел, звернувся до документів Центрального державного архіву Жовтневої революції і соціалістичного будівництва СРСР, зокрема до фонду Всесоюзного товариств-

ва культурного зв'язку з закордоном (ВТКЗ), радянської і болгарської періодичної преси.

Ідейною основою радянсько-болгарських відносин є пролетарський інтернаціоналізм. Виходячи з лєнінських вказівок про те, що робітники всіх національностей повинні «...в якнайтіснішій організаційній єдності і злитті відстоювати загальну або інтернаціональну культуру пролетарського руху»¹, КПРС і БКП надають вирішального значення розвиткові і поглибленню культурних зв'язків радянського і болгарського народів, сприяють взаємовпливу і зближенню наших культур, в тому числі і літератур, на інтернаціональній основі. Радянсько-болгарське співробітництво в галузі літератури — дійове виявлення лєнінських принципів інтернаціоналізму.

Літературні зв'язки наших країн беруть свій початок з давніх часів, проте справді всебічними і глибокими вони стали лише після перемоги в Болгарії всенародного повстання 9 вересня 1944 року. У встановленні і розвитку цих зв'язків великого значення набули особисті творчі зустрічі радянських і болгарських письменників та поетів.

Після перемоги повстання 9 вересня 1944 р. Спілка болгарських письменників, Болгаро-радянське товариство (БРТ) в Софії та інші організації стали звертатись до Спілки письменників СРСР, ВТКЗ з проханням направити в Болгарію представників радянської культури. В 1944 р. у листі БРТ в Софії до ВТКЗ, наприклад, говорилося: «У зв'язку з тим, що наше завдання — вірно ознайомити болгарський народ з гігантськими досягненнями СРСР в усіх галузях людської діяльності, ми будемо Вам дуже вдячні, якщо Ви організуєте приїзд в Болгарію вчених з усіх галузей науки, а також письменників, артистів і музикантів, які особисто познайомлять болгарський народ з досягненнями в СРСР»².

Перша група радянських письменників, журналістів і художників на чолі з В. Кожевниковим прибула в Болгарію вже у вересні 1944 року³. Радянські письменники і журналісти зустрічались з болгарськими письменниками, відвідали ряд міст і сіл Болгарії і ознайомились з життям братнього болгарського народу. Ці зустрічі вилились у величну маніфестацію безмежної подяки болгарського народу великому Радянському Союзу за друге визволення Болгарії⁴. В цьому ж місяці гостем Болгарії був відомий радянський письменник К. Симонов⁵. В 1945 р. Болгарію відвідали радянські письменники і поети М. Тихонов, І. Еренбург, О. Сурков, Б. Горбатов, М. Погодін, Л. Соболев, Б. Полевой, П. Тичина, М. Рильський⁶. В наступні роки гостями болгарського народу були Ф. Гладков, О. Корнійчук, В. Василевська, О. Твардовський, П. Вершигора, Л. Лєонов, С. Михалков, П. Воронько та багато інших радянських письменників і поетів⁷.

Під час перебування в Болгарії радянські представники знайомились з життям болгарського народу і його успіхами. Вони провели багато бесід і лекцій, в яких розповідали трудящим Болгарії про великі досягнення СРСР, обмінювались з болгарськими письменниками і п'єтами своїм творчим досвідом. Цікаві і змістовні доповіді зробили

¹ В. І. Лєнін. Твори, т. 20, стор. 16.

² Центральний державний архів Жовтневої революції і соціалістичного будівництва СРСР (далі — ЦДАЖР СРСР), ф. 5283, оп. 17, од. зб. 47, арк. 70.

³ Там же, од. зб. 62, арк. 82.

⁴ Там же, од. зб. 62, арк. 82.

⁵ Там же.

⁶ Там же, арк. 83, 85—87, 94.

⁷ «Под знамето на българо-съветската дружба. Сборник». Изд. на Националния съвет на Отечествения фронт, Софія, 1955, стор. 110.

Б. Горбатов — «Радянські письменники у Великій Вітчизняній війні», М. Тихонов — «Радянська література сьогодні», «Дружба радянських народів», Б. Полевой — «Радянська журналістика»¹. Багато хто з радянських письменників і поетів, які побували в Болгарії, написав статті, вірші, оповідання, присвячені болгарському народу. І. Еренбург поділився з радянськими читачами своїми враженнями про Болгарію в ряді статей під загальною назвою «В Болгарии»², М. Тихонов — в статтях «Болгарские записи»³, В. Кожевников — в оповіданні «Мать»⁴. Статті, вірші, оповідання присвятили болгарському народові також О. Сурков, Б. Полевой, М. Грибачов, М. Ісаковський, П. Вершигора, український поет П. Тичина⁵. У цих творах відображена дружба радянського і болгарського народів, героїчна боротьба трудящих Болгарії проти фашизму, їх успіхи в будівництві нового життя після перемоги повстання 9 вересня 1944 року.

Болгарські письменники і поети, в свою чергу, не раз відвідували Радянський Союз. В перші роки після визволення Болгарії в нашій країні гостювали Орлін Васильов, Людмил Стоянов, Дімітр Полянов, Крум Кюлявков, Нікола Зідаров, Елісавета Багряна, Нікола Фурнаджієв та ін.⁶ Так, у вересні 1947 р. з нагоди ювілею великого азербайджанського поета Нізамі в Радянський Союз прибули болгарські письменники Дора Габе, Георгій Караславов, Христо Радевський⁷. Вони відвідали Москву, Ленінград, Баку та інші міста, де ознайомились з життям радянських людей, встановили тісні зв'язки з багатьма радянськими письменниками. Повернувшись у Болгарію, вони зустрілися з дітьми болгарської культури, поділились своїми враженнями про Радянський Союз. У болгарській пресі були надруковані їх статті, присвячені дружбі болгарського і радянського народів⁸.

Святкування ювілеїв письменників і поетів, які відзначались в наших країнах, мали велике значення для розвитку і зміцнення радянсько-болгарських літературних зв'язків. У зв'язку з 100-річчям з дня народження болгарського письменника і громадського діяча Христо Ботева 6 січня 1948 р. в Москві відбулось урочисте засідання ВТКЗ і Слов'янського комітету СРСР, присвячене цій даті⁹. На сторінках радянських газет і журналів були надруковані статті, в яких розповідалось про життя і творчість Христо Ботева.

У Болгарії також широко відзначались ювілеї і дні пам'яті російських і радянських письменників і поетів — О. С. Пушкіна, О. С. Грибєдова, Т. Г. Шевченка, О. М. Горького, В. В. Маяковського, О. О. Островського та багатьох інших. У болгарській пресі розповідалось про життя і діяльність цих письменників, про вплив їх творчості на творчість болгарських літераторів¹⁰.

Широко відзначався день пам'яті О. М. Горького у зв'язку з 10-річчям з дня його смерті. 22 червня 1946 р. в Софії відбулось засідання, на якому з доповіддю про життя і творчість Горького виступив відо-

¹ ЦДАЖР СРСР, ф. 5 283, оп. 17, од. зб. 62, арк. 85, 87.

² «Известия», 6, 10, 12, 14, 20 жовтня 1945 р.

³ «Красная звезда», 17, 19 квітня, 19, 23, 27 травня, 4—8 липня 1945 р.

⁴ «Правда», 30 листопада 1944 р.

⁵ ЦДАЖР СРСР, ф. 5 283, оп. 17, од. зб. 62, арк. 86, 87, 100.

⁶ «Под знамето на българо-съветската дружба», стор. 111.

⁷ ЦДАЖР СРСР, ф. 5 283, оп. 17, од. зб. 62, арк. 96.

⁸ Там же.

⁹ Там же, од. зб. 56, арк. 18.

¹⁰ «Работническо дело», 10, 11, 13 лютого, 1946 р.; «Литературен фронт», 17 листопада 1945 р., 12 травня 1947 р.; «Българо-съветска дружба». Органъ на Българо-съветското дружество, Софія, 1946, № 2, 3.

мий болгарський громадський діяч і вчений Тодор Павлов, після чого була виконана літературно-музична програма. В той же день в Народному театрі була поставлена п'єса М. Горького «Враги». Протягом тижня з 23 червня до 1 липня 1946 р. в Софії демонструвалась надіслана ВТКЗ виставка, присвячена творчості М. Горького¹. У ці дні болгарські газети і журнали друкували статті про творчість Горького, його життя і діяльність². Майже повністю цій темі був присвячений 7—8 номер журналу «Българо-съветска дружба».

Велике місце в радянсько-болгарських літературних зв'язках посідають видання перекладів художньої літератури. Радянські люди завжди уважно стежили за успіхами братньої країни і прагнули глибше ознайомитись з життям талановитого і мужнього болгарського народу.

Видання творів болгарської літератури почалося в Росії ще в XIX столітті. Але найбільше їх було видано тільки після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції, і особливо після Великої Вітчизняної війни. У 1918—1944 рр. в СРСР було здійснено 9 видань творів художньої літератури Болгарії тиражем в 197 тис. прим.³. В 1944—1948 рр. в нашій країні було перекладено і видано російською мовою 12 збірок віршів і оповідань, а також окремих творів болгарських письменників і поетів загальним тиражем в 677 тис. прим.⁴. Серед перекладених творів збірка «Болгарская народная поэзия»⁵, «Страхил»⁶ і «Конь Камбера»⁷ О. Васильова, «Избранные рассказы»⁸ І. Вазова, «Село Борово»⁹ К. Велкова, «Избранные рассказы»¹⁰ Еліна-Пеліна та ін. В 1948 р. був виданий збірник «Болгарские рассказы»¹¹, а також збірник творів Х. Ботева¹². У перекладі П. Тичини видана українською мовою драма «Боротьба продовжується»¹³ К. Кюлявкова. Радянські журнали і газети вміщують переклади творів болгарських авторів: «Новый мир» — вірші К. Зідарова і К. Кюлявкова¹⁴, журнал «Звезда» — оповідання Л. Стоянова¹⁵, журнал «Огонек» — вірші Х. Ботева і О. Васильова¹⁶. Твори болгарських літераторів друкувались також на сторінках «Комсомольской правды», «Литературной газеты» та ін.

Болгарська література була дуже популярною в нашій країні. Досить сказати, що збірник «Болгарские рассказы» видавався тричі, стільки ж разів друкувались оповідання Л. Стоянова «Трудные роды» і оповідання Еліна-Пеліна «Андрешко»¹⁷. Тираж видань був великий. Збірник оповідань Еліна-Пеліна «Бедняцкое счастье» вийшов в 1948 р.

¹ ЦДАЖР СРСР, ф. 5 283, оп. 17, од. зб. 1, арк. 4, 5.

² «Работническо дело», 22 червня 1946 р.; «Отечествен фронт», 22 червня 1946 р.; «Литературен фронт», 22 червня 1946 р.

³ А. И. Арнольдov. Социализм и культура. Изд-во АН СССР, М., 1962, стор. 369.

⁴ Підраховано по Българска художествена литература на чужди езици. 1944—1957. Библиографски указател. Изд. «Наука и изкуство», Софія, 1958.

⁵ «Болгарская народная поэзия». Сборник. М., Госполитиздат, 1944.

⁶ О. Василев. Страхил. Роман. М., Госполитиздат, 1945.

⁷ О. Василев. Конь Камбера. Рассказы и сказки. М.—Л., Детгиз, 1947.

⁸ И. Вазов. Избранные рассказы. М. Гослитиздат, 1948.

⁹ К. Велков. Село Борово. Роман. М., Гослитиздат, 1948.

¹⁰ Елин-Пелин. Избранные рассказы. М.—Л., Гослитиздат, 1948.

¹¹ Болгарские рассказы. Сборник. М., «Правда», 1948.

¹² Х. Ботев. Избранное. М., Гослитиздат, 1948.

¹³ К. Кюлявков. Боротьба продовжується. Драма на 4 дії. Київ, «Мистецтво», 1946.

¹⁴ «Новый мир», 1947, № 4, стор. 120—121.

¹⁵ «Звезда», 1945, № 10—11, стор. 112—115; 1946, № 2—3, стор. 111—117.

¹⁶ «Огонек», 1947, № 38, стор. 22; 1948, № 14, стор. 17—18.

¹⁷ «Художественная литература стран народной демократии в переводах на русский язык. Библиографический указатель. Болгария». Изд-во иностр. лит-ры, М., 1952.

тиражем в 150 тис. прим., «Избранные рассказы» І. Вазова видані в тому ж 1948 р. тиражем в 75 тис. прим.¹.

Отже, уже в перші післявоєнні роки переклади і видання творів болгарських поетів і письменників в нашій країні посіли значне місце.

Виключно великого поширення в Болгарії набули переклади і видання творів радянської літератури після перемоги народного повстання 9 вересня 1944 року. Творчість радянських літераторів завжди привертала до себе увагу трудящих Болгарії, але болгарська реакція всіляко намагалась розірвати узи традиційної дружби наших народів.

Після перемоги вересневого повстання протягом 1944 р. було перекладено і видано 8 найменувань творів радянської художньої літератури загальним тиражем 50 тис. прим.².

Велику популярність у Болгарії завоювали твори Пушкіна, Гоголя, Тургенева, Л. Толстого, Горького, Фадеева, Шолохова, Еренбурга. Тільки в 1947 р. болгарськими видавництвами було перекладено і видано 309 найменувань книг російських і радянських авторів³. За перші п'ять років народної влади націоналізовані друкарні Болгарії випустили 572 книги цих авторів тиражем близько 5,5 млн. прим.⁴.

Радянська друкована продукція, в тому числі і художня література, поширювалась в мінімальні строки і небувалими в Болгарії тиражами. Наприклад, тільки «Партиздат» з листопада 1944 по 1945 р. поширив 50 тис. прим. книг⁵, в 1946 р. — 80 тис., в 1947 р. — близько 100 тис., а за перші 4 місяці 1948 р. — близько 130 тис. прим.⁶. Деякі з цих творів перевидавались. У 1947 р. було перевидано 14 найменувань радянських книг⁷. Проте в Болгарії видавалася не тільки перекладна література, з Радянського Союзу надсилалося багато оригінальних творів. По споживанню радянської друкованої продукції Болгарія в 1948 р. посіла перше місце в світі⁸.

Великий інтерес трудящих Болгарії до російської класичної і особливо до радянської художньої літератури пояснювався її пристрасним ствердженням нового, бойовим оптимізмом і високими ідеалами гуманізму. Робітник Сливенського текстильного комбінату Георгій Михайлов підкреслював велику роль радянської художньої літератури в житті болгарських робітників. Він відзначив, що майже в усіх народних читальнях, в школах, на народних будовах проходило колективне читання і обговорення художніх творів «Мужність» В. Кетлінської, «Як гартувалась сталь» М. Островського, «Педагогічна поема» А. Макаренка та ін. «Як я, так і багато інших робітників не тільки добре засвоїли зміст книг, але й глибоко відчули його. Ми порівнювали справи улюблених героїв цих творів із справами кращих людей нашої країни і на прикладах їх поведінки робили для себе висновки»⁹.

Однією з форм радянсько-болгарських літературних зв'язків у перші післявоєнні роки став обмін творами художньої літератури, який здійснювався в основному між культурними і науковими установами наших країн. Література з Радянського Союзу в Болгарію і з Болгарії в Радянський Союз надходила головним чином по лінії ВТКЗ, Сло-

¹ «Славяне». Орган Славянского комитета СССР, 1950, № 8, стор. 60.

² ЦДАЖР СРСР, ф. 5 283, оп. 17, од. зб. 62, арк. 98.

³ Там же, арк. 161—172.

⁴ Там же, од. зб. 68, арк. 33.

⁵ Там же, од. зб. 62, арк. 98.

⁶ Там же.

⁷ Там же, од. зб. 60, арк. 182.

⁸ Г. Н. Попов. Болгарские коммунисты в борьбе за осуществление культурной революции (1944—1948). Изд-во Харьковск. ун-та, Харьков, 1966, стор. 193.

⁹ «Славяне», 1948, № 9, стор. 61.

в'янського комітету СРСР і Союзу Болгаро-радянських товариств (СБРТ). На прохання болгарської сторони перша партія радянських книг надійшла через ВТКЗ уже в 1944 році¹. З 22 листопада 1944 р. до 12 травня 1945 р. з Радянського Союзу було надіслано 3120 прим. літературних творів російських класиків, радянських письменників і поетів².

У цей період у Болгарії почав проявлятися інтерес і до української літератури. У зв'язку з цим сюди були вислані твори Т. Шевченка, М. Рильського, П. Тичини, О. Корнійчука, В. Сосюри, П. Воронька, збірники народних пісень та ін.³ Тільки в серпні 1945 р. українське товариство культурного зв'язку з закордоном надіслало в Болгарію 17 найменувань різної, в тому числі і художньої літератури⁴.

У свою чергу, і Болгарія стала висилати в СРСР свою друковану продукцію, причому також в значній кількості. З 11 липня 1946 р. до 15 червня 1947 р. із Болгарії в СРСР було відправлено 5542 книги⁵.

Для ознайомлення громадськості наших країн з радянською і болгарською літературою влаштовувалися літературні вечори і виставки. Бібліотеки, наукові установи і учбові заклади СРСР організовували їх на честь роковин визволення Болгарії з-під турецького гноблення, дня народного повстання 9 вересня 1944 р., 100-річчя з дня народження І. Вазова та інших знаменних дат в історії Болгарії.

Культурні установи Болгарії також організовували літературні вечори і виставки, присвячені культурним подіям радянського суспільного життя. Наприклад, 7—23 листопада 1947 р. в Народній бібліотеці Софії була влаштована виставка «30 років радянської книги»⁶, а ще раніше, 23 травня цього ж року, в залі Будинку болгаро-радянської дружби — виставка, присвячена радянській книзі. На виставці була представлена різноманітна література, в тому числі і художня — всього 1200 прим. книг. Виставка була дуже популярною серед софійських громадян. кожного дня її відвідувало від 800 до 1000 чоловік⁷.

Проводилися також літературні вечори, читалися доповіді, присвячені радянській художній літературі. Так, БРТ в Софії за перший рік існування народної влади організувало серію доповідей «Радянська література», «Вітчизняна війна і радянська художня література», «Радянська преса» та ін.⁸.

Велику роль у популяризації радянської і класичної російської літератури відігравав Будинок радянсько-болгарської дружби, відкритий у серпні 1946 р. Політуправлінням Південної групи радянських військ. Тут читались лекції, влаштовувалися виставки, присвячені творчості російських і радянських письменників. У березні 1947 р. болгарський письменник Л. Стоянов прочитав лекцію «Маяковський — талановитий поет радянської епохи». В бібліотеці були організовані фотовиставки, присвячені творчості Пушкіна і Некрасова⁹.

¹ Г. Н. Попов. Назв. праця, стор. 193.

² ЦДАЖР СРСР, ф. 5 283, оп. 17, од. зб. 43, арк. 171.

³ Г. Н. Попов. Назв. праця, стор. 193.

⁴ ЦДАЖР СРСР, ф. 5 283, оп. 17, од. зб. 43, арк. 174.

⁵ Там же, од. зб. 60, арк. 175.

⁶ Там же, од. зб. 62, арк. 122—145.

⁷ Там же, арк. 121.

⁸ Там же, од. зб. 44, арк. 56.

⁹ Там же, од. зб. 57, арк. 71.

Отже, в розглядуваний період літературні зв'язки СРСР і Болгарії здійснювались в багатьох напрямках і проявлялись в різноманітних формах: обмін делегаціями діячів літератури, взаємні поїздки письменників і поетів; святкування роковин письменників і поетів; взаємний переклад і видання творів художньої літератури; книгообмін; організація літературних вечорів, виставок по популяризації художньої літератури. Радянсько-болгарські літературні зв'язки, що встановились в перші післявоєнні роки, міцніють з кожним днем. Дальший їх розвиток ще більше сприятиме зміцненню непорушної братерської дружби між Радянським Союзом і Народною Республікою Болгарією.

СОЛІДАРНІСТЬ ТРУДЯЩИХ США І АНГЛІЇ З РАДЯНСЬКИМ СОЮЗОМ — ОСНОВА ЄДНОСТІ КРАЇН АНТИГІТЛЕРІВСЬКОЇ КОАЛІЦІЇ (1941—1945 рр.)

В. І. Сагалаєв

Рух за пролетарську єдність і братерську солідарність з радянським народом, розпочатий робітничим класом США і Великобританії в період громадянської війни та іноземної воєнної інтервенції в Радянській Росії, знов розгорнувся в Манчестері і Пітсбурзі та багатьох інших промислових центрах США і Англії в роки Великої Вітчизняної війни Радянського Союзу. Очолили цей рух англійські і американські комуністи.

Опублікована 22 червня 1941 р. декларація Комуністичної партії Англії на захист Радянського Союзу закликала англійський народ посилити боротьбу за міжнародну солідарність робітничого класу всіх країн з радянським народом, за його згуртованість у боротьбі з фашизмом.

«Народе Англії!, — писалося в декларації. — Майже два роки підряд ти переносив труднощі, страждання і страхіття, зв'язані з війною. Ти на досвіді знаєш, як необхідно мати сильного і надійного союзника. Ти маєш цього союзника в особі радянського народу. Його боротьба є на ділі твоєю боротьбою. Англійський, американський і радянський народи можуть здобути перемогу, ведучи народи всього світу на спільну боротьбу за звільнення»¹.

23 червня 1941 р. Комуністична партія США виступила з аналогічним зверненням до американського народу. У цьому зверненні говорилося, що американський народ — робітники, трудящі фермери, негр-тянські маси, середні шари — усі, хто ненавидить фашизм і гноблення, кому дорогі мир і свобода, вважають справу Радянського Союзу та його народу справою всього передового і прогресивного людства. Вони повинні прагнути до активної дружби і братерської солідарності з народами Радянського Союзу².

У маніфесті «Народна програма боротьби за розгром гітлеризму», прийнятому надзвичайним пленумом ЦК Компартії США 28 червня 1941 р., ще раз підкреслювалося, що «американський народ мусить кинути на чашу терезів усю свою могутність і силу для розгрому фашизму. Захищайте Америку шляхом допомоги Радянському Союзу, Англії і всім народам, які борються проти Гітлера»³.

Народи Англії і США, розуміючи, яка небезпека загрожує їм з боку фашистської Німеччини, об'єдналися на спільну боротьбу проти гітлеризму. Народи цих країн добре знають, чим вони зобов'язані Радянському Союзу. Не секрет, що Гітлер, розраховуючи протягом двох місяців перемогти Радянський Союз, зразу ж планував вторгнення на

¹ «Коммунистический интернационал», 1941, № 6—7, стор. 116.

² «Дейли Уоркер», № 149, 23 червня 1941 р., Нью-Йорк.

³ «Вопросы истории», 1957, № 12, стор. 82.

Британські острови. При цьому Гітлер не міг не знати, що Англія, зовсім не озброєна, з жахом чекала дальшого розвитку подій. Уряд Англії, намагаючись «каналізувати гітлерівську агресію на Схід, безвідповідально ставився до оборони власної території. Відомі факти, коли англійські солдати у збитих над Англією німецьких льотчиків насамперед відбирали пістолети, щоб самим ними озброїтися»¹.

Уїльям З. Фостер, описуючи цей період, говорить, що всі пам'ягають, якої нестачі зазнавали в ці місяці англійці у легкому озброєнні — серед американського народу навіть провадилися кампанії по збиранню старих револьверів та мисливських рушниць для Англії².

У червні 1940 р. англійська берегова оборона в районі Дувра мала лише три протитанкові гармати з шістьма снарядами на кожну для прикриття ділянки у 5 миль. Черчілля, який відвідав цю ділянку, як він сам згадує, командир артилерійської бригади запитав дещо визивним тоном, чи правильно він вчиняє, дозволяючи своїм людям зробити один постріл для практики з тим, щоб вони принаймні знали, як працює гармата. Черчіль, проте, не дозволив витратити цей дорогоцінний снаряд³.

Становище Англії стало дуже небезпечним після дюнкеркської катастрофи, коли англійська армія втратила свою техніку і зброю, зумівши врятувати лише 165 тис. солдатів і офіцерів⁴.

На сторінках преси часто згадувалися слова відомого державного діяча США Джефферсона, сказані ним про похід Наполеона в Росію: «Звичайно, ніхто з нас не хоче бачити завоювання Росії Наполеоном, який, якщо б це сталося, поклав би до своїх ніг весь європейський континент. Після того, як це було б зроблено, Англія залишилась би для нього лише на один ранковий сніданок» (England would be but a breakfast)⁵.

За словами У. З. Фостера, «Англію врятував від успішного нападу нацистів тільки жах, який вселила Гітлеру Червона Армія»⁶.

Після нападу гітлерівської Німеччини на Радянський Союз різко скоротилися повітряні бомбардування англійських міст і зменшилася кількість жертв цих бомбардувань. Якщо з серпня 1940 р. до кінця 1941 р. внаслідок нальотів німецької авіації на Англію було вбито і поранено 93 тис. чоловік цивільного населення, то за наступні 20 місяців 1942—1943 рр. кількість жертв скоротилася до 12 тис. чоловік⁷.

У першій половині 1941 р. не кращим було й становище Сполучених Штатів Америки, які також були слабо підготовлені до війни. На численних мітингах, конференціях та зборах англійський і американський народи одностайно демонстрували свою волю йти разом з Радянським Союзом у боротьбі проти гітлерівських загарбників.

У Лондоні вже на другий день після того, як радіо сповістило про вторгнення німецько-фашистських військ на територію Радянського Союзу, відбувся багатотисячний мітинг, що пройшов під гаслом «Єдність дій Англії і СРСР».

«Почуття дружби до Радянської країни і захоплення нею, що завжди жило серед робітників,—пише про ці дні видатний англійський історик комуніст Ендрю Ротштейн,—охопило тепер майже всю трудову Ан-

¹ Walter Görlits. Der Zweite Weltkrieg 1939—1945, Bd. 1, Stuttgart, 1951, стор. 154.

² У. З. Фостер. Очерк политической истории Америки, М., 1953, стор. 608.

³ W. S. Churchill. The Second World War, v. 2, стор. 148.

⁴ Там же, стор. 97, 125.

⁵ Известия АН СССР. Сер. истории и философии, т. 3, 1946, № 4, стор. 382.

⁶ У. З. Фостер. Закат мирового капитализма, М., 1951, стор. 30.

⁷ В. Г. Трухановский. Новейшая история Англии, М., 1958, стор. 376.

глію. В ті дні ворожі випадки проти Радянського Союзу зустріли б єдностайну відсіч»¹.

Англійський пролетаріат виступив на захист першої у світі соціалістичної держави, якій загрожувала смертельна небезпека. Федерація гірників Південного Уельса, що об'єднувала 120 тис. чоловік, 26 червня звернулася до Черчілля з вимогою встановити з Радянським Союзом співробітництво в усіх галузях. Цю ж вимогу висували на мітингах багато ораторів від різних національностей Британської імперії.

На масовому мітингу солідарності з СРСР 30 червня 1941 р. робітники однієї з найбільших в Англії фірм «Реднат Браун компани» урочисто заявили: «Англійські робітники повністю підтримають Радянський Союз в його боротьбі проти фашистських армій, що вдерлися на територію СРСР. Вважаючи, що майбутнє й безпека англійського народу нерозривно зв'язані з перемогою Червоної Армії, ми запевняємо народи Радянського Союзу, що з усією енергією будемо надавати їм максимальну можливу допомогу»².

Гірники міста Ініміра 2 липня 1941 р. писали: «Ми впевнені в перемозі Радянського Союзу. Справа Радянського Союзу справедлива, вона є справою всього прогресивного людства. З метою швидшого розгрому фашизму уряд Англії повинен повністю виконати умови своєї декларації від 22 червня, надати Радянському Союзу якомога більшу допомогу і негайно встановити з ним бойовий союз»³.

4 липня 1941 р. до всіх громадян США звернувся Американський комітет боротьби за мир, який закликав надати всебічної допомоги радянському народові в його священній боротьбі. З такою ж заявою звернувся до уряду США виконавчий комітет Ради виробничих профспілок Нью-Йорка, що об'єднував 400 тис. робітників, а також інші американські профспілки.

Про братерську солідарність з радянським народом свідчать і сотні листів американських та англійських громадян у радянські посольства в США і Великобританії з проханням дозволити їм добровільно вступити до Радянської Армії⁴.

Американські бійці інтернаціональних бригад з тих 3 тисяч добровольців, які воювали на боці республіканської Іспанії, «ветерани бригади Лінкольна» звернулися до Радянського уряду з листом, де писали: «Ми знаємо, що Червона Армія бореться не тільки в ім'я радянського народу, але в ім'я всього людства. Ми глибоко впевнені в тому, що ви здобудете перемогу над фашизмом... Знову в ім'я миру і демократії, впевнені в підтримці американського народу, ми готові, якщо буде необхідність, виступити в похід»⁵.

Наприкінці 1941 р. Інститут суспільної думки США організував опит численних представників різних шарів населення США про їхнє ставлення до радянсько-німецької війни. 76% опитаних висловилися за СРСР і тільки 3% — за фашистську Німеччину⁶.

Така зміна настрою американської громадськості у відношенні до Радянського Союзу зумовлена героїчним опором радянських військ на московському напрямі і викриттям чуток про слабкість Радянського Союзу.

¹ Э. Ротштейн. Борьба Англии за улучшение англо-советских отношений. Ж. «Международная жизнь», 1957, № 10, стор. 69.

² Газ. «Известия», 8 липня 1941 р.

³ Газ. «Правда», 16 липня 1941 р.

⁴ Газ. «Правда», 5 жовтня 1941 р.

⁵ Ж. «Коммунистический интернационал», 1941, № 6—7, стор. 94.

⁶ «Соединенные Штаты Америки», М., 1946, стор. 487.

Як ніколи раніше, у США і Англії посилився інтерес до Радянського Союзу і подій на Східному фронті, де вирішувалася доля всієї світової війни.

Перемоги радянських військ під Москвою, на Волзі, під Курськом та інші були предметом пильної уваги всіх народів, які розглядали їх як свої власні перемоги. Коли в березні 1942 р. англійський посол у СРСР Стаффорд Кріппс повернувся в Лондон і по радіо розповів про радянську перемогу під Москвою і про порівняльні жертви Радянського Союзу і Великобританії, то, за визнанням англійської преси, це була одна з найпопулярніших радіопередач під час війни¹.

З особливою увагою англійський народ стежив за битвою, що розгорнулася на Волзі. «Ніколи в історії Великобританії,— писав про значення цієї битви керівник англійської Компартії Гаррі Політ,— жодна подія не посідала такого місця на сторінках газет і в передачах Британської радіовіщальної кампанії. Кожний англієць інстинктивно розумів, що битва ця була не тільки битвою за Радянський Союз, а й битвою за Англію»².

Братерська солідарність з Радянським Союзом, почуття дружби і захоплення героїчними подвигами радянського народу охопило найширші верстви трудящих Англії і США. Єпископ Бредфордський у листі, опублікованому в газеті «Манчестер Гардіан», писав: «Ті з нас, кому доводилося виступати публічно і особливо перед робітниками воєнних заводів, відзначають останнім часом один дуже примітний факт, а саме: єдине згадування, що зараз же викликає бурхливі оплески,— це згадування про Росію. Чому? Не тому, що багато з них комуністи, а тому, що вони бачать надзвичайні воєнні зусилля росіян, які їм добре зрозумілі. Вони бачать народ, який героїчно працює і бореться за все те, що він сам створив і чим він сам володіє»³.

Велику роботу по зміцненню дружби і взаєморозуміння між народами антигітлерівської коаліції вели прогресивні діячі науки й культури США і Англії. При їх активній участі було створено «Національну раду американо-радянської дружби», що вела в роки війни корисну роботу по ознайомленню американців з досягненнями Радянського Союзу. Такий самий орган було створено і в Англії. Серед англійського та американського народів посилився потяг до знання російської мови. Наприклад, у ряді університетів була розширена програма з російської мови.

Величезну популярність мали так звані тижні дружби з СРСР. До їх програми входило проведення концертів з творів радянських і російських композиторів, організація лекцій про життя радянського народу, демонстрація кінофільмів та ін. Чудові приклади солідарності з Радянським Союзом народи США і Англії продемонстрували під час проведення кампаній по збиранню коштів для Радянської Армії. З цією метою ще в 1941 р. були створені різні благодійні організації. Кампанія солідарності з радянським народом набула особливо широкого розмаху у дні, коли під Москвою відбувались жорстокі бої і потім — у період наступу радянських військ узимку 1941—1942 року.

У багатьох промислових центрах Англії протягом жовтня і листопада 1941 р. робітники провели «Тиждень допомоги СРСР». По всій країні успішно пройшов «Тиждень англо-радянської дружби». Були створені нові комітети англо-радянської дружби і відділення «Товариства культурних зв'язків з СРСР». Робітничий клас Англії взяв ак-

¹ Газ. «Британский союзник», 24 січня 1943 р.

² Ж. «Коммунистический интернационал», 1943, № 2—3, стор. 13.

³ История Великой Отечественной войны Советского Союза 1941—1945 гг., М., 1961, т. 3, стор. 500.

тивну участь у кампанії по збиранню коштів для Радянського Союзу. Наприклад, рядові члени англійських профспілок зібрали за перші десять місяців радянсько-німецької війни 300 тис. фунтів стерлінгів для купівлі медикаментів та інших предметів, що відправлялися до СРСР¹.

Англійський «Фонд допомоги Росії» асигнував 100 тис. фунтів стерлінгів для відбудови госпіталю². Британський комітет допомоги Росії створив спеціальний «Сталінградський фонд» у сумі 200 тис. фунтів стерлінгів, що складався з добровільних внесків трудящих³.

Кампанія допомоги Радянському Союзу набула широкого розмаху в США. За приклад того, якою популярною була ця кампанія серед американських робітників, може правити рішення членів профспілок швейників м. Нью-Йорка зібрати 250 тис. доларів для відбудови лікарні у Сталінграді. Представник цієї спілки заявив: «Ми пишаємось тим, що робітники Нью-Йорка встановлять зв'язок з Сталінградом, який житиме в історії як символ безсмертної мужності великого народу... Кожний червоноармієць, що захищає свою радянську землю, убиваючи нацистів, тим самим рятує життя американських солдатів. Пам'ятатимемо про це при підрахунку нашого боргу радянському союзникові»⁴.

В авангарді робітничого класу США і Англії в його зусиллях по мобілізації всіх ресурсів на розгром ворога йшли комуністичні партії цих країн. У роки війни комуністи ще більше посилили роботу по вихованню політичної свідомості робітничого класу, почуття любові до великого радянського народу і братерської солідарності з ним. Комуністи закликали робітничий клас своїми трудовими справами максимально зміцнювати антигітлерівський союз, боротися за міжнародну єдність пролетаріату. У зв'язку із святкуванням 1 травня 1943 р. Центральний Комітет Комуністичної партії США випустив відозову до американського народу, в якій говорилося: «Закликаючи до єдності всіх класів і угруповань в ім'я перемоги, робітничий клас Америки показав себе класом, найбільш здатним вести боротьбу і приносити жертви, непримиреним ворогом гітлеризму та його п'ятої колонії»⁵.

Компартія Англії поєднувала боротьбу за міжнародну пролетарську солідарність з вимогою єдності робітничого класу в національних рамках. З цією метою в січні 1943 р. англійські комуністи виступили з пропозицією про вступ до лейбористської партії на правах одного з її колективних членів⁶. Але лейбористські лідери відхилили цю пропозицію, мотивуючи своє рішення тим, що Компартія Англії є членом Комуністичного Інтернаціоналу.

В середині 1943 р. після розпуску Комінтерну Компартія Англії знову висунула свою попередню пропозицію, але і на цей раз їй було відмовлено. Завдяки своїй послідовній боротьбі за мобілізацію сил народу на розгром гітлерівської Німеччини і захист інтересів трудящих, компартії США і Англії в період війни завоювали великий авторитет серед робітничого класу і посилили вплив на політичне життя своїх країн. Цьому сприяв і підвищений інтерес англійських і американських трудящих до ідей соціалізму, зумовлений героїчною боротьбою Радянського Союзу. Свідченням високого авторитету компартій, зміцненням їхніх

¹ В. Л. Израэлян. Дипломатическая история Великой Отечественной войны. М., 1959, стор. 19.

² Газ. «Британский союзник», 23 червня 1946 р.

³ Газ. «Британский союзник», 30 червня 1946 р.

⁴ Газ. «Правда», 30 червня 1943 р.

⁵ Ж. «Коммунистический интернационал», 1943, № 4, стор. 70.

⁶ Ж. «Коммунистический интернационал», 1943, № 1, стор. 74.

зв'язків з масами є дальше збільшення кількості комуністів США, Англії та інших країн.

Досить відзначити, що протягом лютого—квітня 1943 р. під час кампанії по прийому нових членів Компартія США зростає на 14 тис. чоловік¹. У боротьбі за єдність робітничого класу і його мобілізацію на активну участь в антигітлерівській війні компартії довелося подолати великі труднощі, спричинені підривною, ревізіоністською діяльністю тодішнього генерального секретаря компартії Ерла Браудера. Виступаючи на раді членів Національного комітету та інших керівних працівників партії 4 січня 1944 р., Браудер заявив про «національну єдність і класову гармонію в США, стверджуючи, що американський імперіалізм став «прогресивним» і розвивав опортуністичну концепцію його «виключності» тощо². Всі ці антимарксистські положення Браудера впливали з його гнилої ліберальної оцінки рішень Тегеранської конференції, які він сприйняв як концепцію про відсутність класової боротьби у капіталістичному світі і наявність повної гармонії між робітничим класом і капіталістами. Браудер так і говорив, що «класові відмінності і політичні угруповання не мають тепер ніякого значення»³.

Незважаючи на протести революційної частини Компартії США, що групувалася навколо У. З. Фостера, у травні 1944 р. на XII з'їзді партії Браудеру вдалося добитися розпуску партії і створення замість неї освітньої, безпартійної організації під назвою «Комуністична політична асоціація».

У. З. Фостер назвав це рішення з'їзду найбільшою політичною помилкою за всю історію.

Незважаючи на різні труднощі, зросли ряди Компартії Англії. Якщо у червні 1941 р. в партії перебувало 25 тис. членів, а у травні 1942 р.— 53 тис., то у лютому 1943 р. комуністів в Англії налічувалося 65 тис.⁴. За вимогою англійського робітничого класу уряд примушений був зняти заборону з газети компартії «Дейлі Уоркер», накладену на неї з початку другої світової війни. Незабаром тираж цієї газети досяг дозволеного максимуму у 100 тис. екземплярів.

Але правлячі кола Англії не припинили переслідувань комуністів за їхню патріотичну діяльність і за їхні вимоги більш енергійно вести боротьбу проти гітлеризму. За особистою вказівкою Черчілля всі комуністи і їм співчуваючі були звільнені з секретних установ, а газеті «Дейлі Уоркер» було заборонено посилати своїх кореспондентів на театри воєнних дій з того безглузкого приводу, що ніби вони видадуть воєнну таємницю... Радянському Союзові.

У своїй ненависті до комуністів Черчілль дійшов до того, що поставив вимогу до урядових органів у квітні 1944 р. бути уважними у переказі секретних документів навіть Французькому комітетові національного визволення тільки тому, що його членами були два комуністи⁵.

Помітно посилювся вплив Компартії Індії. Число комуністів у цій британській колонії зросло з 5 тис. влітку 1942 р., на час легалізації партії, до 16 тис. у травні 1943 р., коли відбувся її перший з'їзд⁶.

У період війни комуністи США і Англії, як і всіх інших країн антигітлерівської коаліції, відзначалися не тільки на трудовому фронті.

¹ Газ. «Daily Worker», 12 квітня 1943 р.

² Газ. «За прочный мир, за народную демократию», № 8, 15 квітня 1948.

³ Там же.

⁴ В. Г. Трухановский. Новейшая история Англии. М., 1958, стор. 393.

⁵ W. S. Churchill. The Second World War, v. 5, стор. 620, 630.

⁶ Новейшая история Индии. М., 1959, стор. 418.

Багато тисяч комуністів продемонстрували свій справжній патріотизм і пролетарський інтернаціоналізм безпосередньо на полях боїв з ворогом.

Так, у рядах американської армії воювало 11 тис. комуністів (за даними Компартії США — 15 тис.)¹, серед яких були видатні діячі компартії Генрі Уїнстон, Гес Холл, Роберт Томпсон (нагороджений хрестом за відмінну службу) та інші.

Мужньо боролися на фронтах тисячі комуністів Великобританії. Проте вони змушені були приховувати свою партійну належність, бо всі комуністи підлягали негайному звільненню з армії. Наприклад, відомі герої Англії каптали Вілліс і Беннет, неодноразово нагороджені вищими англійськими орденами, були одразу ж звільнені з армії, як тільки владі стало відомо, що вони члени компартії.

На ознаку солідарності з радянським народом робітники багатьох підприємств США і Англії ставали на трудові вахти, щоб збільшити випуск промислової продукції, яка призначалася для Радянського Союзу. Усвідомлення англійськими та американськими робітниками того факту, що вони перебувають з радянським народом в одній антигітлерівській коаліції, стимулювало їх трудовий героїзм. Робітники висували численні раціоналізаторські пропозиції.

З великим піднесенням працював англійський робітничий клас. З його ініціативи в період з 22 по 28 вересня 1941 р. на англійських танкових заводах було проведено «Тиждень виробництва танків для СРСР». У ці дні багато робітників добровільно працювали по дві зміни, щоб випустити більше танків для Радянського Союзу². У жовтні 1941 р. робітники авіаційних заводів Англії також запропонували урядові Черчілля провести в країні «Тиждень літаків для СРСР». Проте профашистськи настроєні керівники міністерства авіаційної промисловості зірвали ці заходи. Трудовий героїзм виявили англійські гірники. У привітанні радянському народові у зв'язку з 25 річницею Великої Жовтневої соціалістичної революції вони писали: «Ми з вами у вашій боротьбі проти гітлерівських вбивць... Гірники зобов'язуються продовжувати свою роботу, щоб поставляти зброю для перемоги»³.

Об'єднанню зусиль робітників Англії і СРСР сприяла плідна робота створеного у жовтні 1941 р. Англо-Радянського профспілкового комітету.

У зв'язку із значним зростанням в Англії руху солідарності з героїчною боротьбою народів СРСР ВЦРПС у вересні 1941 р. запросила до Москви делегацію Генеральної ради англійських тред-юніонів для встановлення зв'язку між профспілковими організаціями обох країн.

Під час перебування в СРСР англійської профспілкової делегації було створено Англо-Радянський профспілковий комітет.

Як говориться в інформаційному повідомленні про першу сесію комітету, що відбулася 13—14 жовтня 1941 р., у завдання Англо-Радянського профспілкового комітету входило: об'єднання профспілок обох країн для надання взаємної допомоги у війні; всебічна підтримка зусиль урядів у веденні війни; боротьба за підвищення виробництва військових матеріалів; сприяння в наданні максимальної допомоги озброєнням Радянському Союзові з боку Англії; всебічна підтримка народів окупованих країн та ін.⁴.

¹ Parliamentary Debats. Haus of Commons. «Official Report», 11 March, 1942, Vol. 378, N 43, Col. 1135.

² Газ. «Правда», 24 вересня 1941 р.

³ Газ. «Правда», 6 листопада 1942 р.

⁴ Газ. «Правда», 26 жовтня 1941 р.

На початку 1942 р. радянська профспілкова делегація відвідала Англію, де пробула близько півтора місяця. Члени делегації побували на заводах, фабриках, у шахтах, виступили на ряді окружних профспілкових конференцій. Англійські робітники тепло приймали представників робітничого класу Радянського Союзу. Вони з натхненням прийняли заклик радянських профспілок збільшити воєнне виробництво. За час війни в Англії було вироблено 131 тис. літаків, 25 тис. танків, понад 300 тис. кулеметів, 160 млн. артилерійських снарядів, 8,3 млрд. патронів, близько 1 млн. тонн авіабомб та багато інших воєнних матеріалів¹.

Завдяки зусиллям робітничого класу безперервно підвищувався рівень воєнного виробництва США. З липня 1940 р. по липень 1943 р. було вироблено 200 тис. бойових літаків, 71 тис. воєнних і десантних суден, 9 тис. важких гармат, майже 2 млн. станкових кулеметів, 12 млн. гвинтівок і карабінів, 86 тис. танків, 16 тис. бронемашин, 2400 тис. воєнних грузовиків та іншої воєнної техніки і зброї².

У країні зросла продуктивність праці з грудня 1942 р. по квітень 1944 р. на 30—35%³.

Те, що в роки війни США і Англія, незважаючи на різні труднощі, зуміли створити могутню воєнну промисловість, є насамперед заслугою американського і англійського робітничого класу і всіх трудящих цих країн. Проте в США і Англії впливові реакційні сили намагалися використати благородні патріотичні почуття у своїх класових інтересах: з метою особистої наживи, для підвищення капіталістичного прибутку. До війни вони ставилися так, як до неї ставляться взагалі імперіалісти будь-якої імперіалістичної країни, а саме розглядали її як вигідний засіб для збагачення.

К. Маркс говорив про таких буржуазних «патріотів», що вони звикли задовольняти свої особисті інтереси за рахунок державних⁴.

Тому робітники змушені були інколи вдаватися до страйків протесту проти сваволі підприємців, хоч і розуміли, що будь-який страйк тягне за собою певне скорочення випуску воєнної продукції.

У країнах антигітлерівської коаліції партії виступали в авангарді руху народних мас за активну допомогу СРСР, на який накинута вся міць гітлерівської машини.

¹ В. Г. Трухановский. Новейшая история Англии. М., 1958, стор. 378.

² Очерки новой и новейшей истории США. М., АН СССР, т. 2, 1960, стор. 265.

³ У. Фостер. Очерк политической истории Америки. М., 1953, стор. 616.

⁴ Див. К. Маркс, Ф. Енгельс. Твори, т. 10, стор. 94.

З ІСТОРІЇ ГАЗЕТИ «ДЕЙЛІ УОРКЕР» — ОРГАНУ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ — ТА ЇЇ ПОПЕРЕДНИЦЬ

В. О. Корнілова

Важливою ланкою в історії міжнародного робітничого руху є історія міжнародної комуністичної та робітничої преси. Дослідження комуністичної преси зарубіжних країн сприяє розробці проблем, пов'язаних з міжнародним революційним рухом, допомагає цій пресі в її подальшій боротьбі за перемогу безсмертних ідей марксизму-ленінізму у всьому світі.

Почесне місце серед друкованих органів міжнародного робітничого руху посідає й газета «Дейлі уоркер» («Щоденний робітник») ¹ — орган Комуністичної партії Великобританії.

У цій статті зроблено спробу розглянути деякі питання діяльності «Дейлі уоркер», дати стислу характеристику її попередниць, показати історичний шлях її розвитку і висвітлити роль газети як органу Комуністичної партії Великобританії.

Спеціальних праць, присвячених цій темі, у радянській історичній літературі немає. Окремі питання досліджуються в роботах і статтях Г. М. Байкової ², І. С. Звавич ³, В. О. Матвеева ⁴, Д. Є. Факторович і Б. П. Мицкевич ⁵, В. А. Пархитька ⁶. У цих роботах історію «Дейлі уоркер» показано на фоні діяльності всієї англійської преси, тому вони вносять певний вклад у розробку питання і про діяльність «Дейлі уоркер».

Однак згадані автори мало уваги приділяють початковому періоду історії газети, а деякі з них неточно визначають дату виходу в світ першого номера.

Серед праць зарубіжних авторів заслуговує на увагу робота першого редактора «Дейлі уоркер» Уільяма Раста ⁷, статті головного редактора цієї газети з 1959 р. Джорджа Метьюза ⁸, редактора іноземного відділу Сема Рассела ⁹, робота секретаря Ради по пресі Пітта Роббінса ¹⁰.

¹ Перший номер газети «Дейлі уоркер» вийшов 1 січня 1930 р., а останній № 10745 — 23 квітня 1966 р. З 25 квітня 1966 р. газета стала називатися «Морнінг стар».

² А. Н. Байкова. Из истории английской коммунистической прессы. — «Новая и новейшая история», 1961, № 5.

³ И. С. Звавич. Английская пресса. Стенограмма публичной лекции, прочитанной 6 марта 1946 года в Лекционном зале в Москве. М., Изд-во «Правда», 1946.

⁴ В. А. Матвеев. Империя Флит-стрит. (Современная пресса Англии). М., Госполитиздат, 1961.

⁵ Д. Е. Факторович и Б. П. Мицкевич. История печати зарубежных коммунистических и рабочих партий. Учебное пособие. Минск. Изд-во Белгосуниверситета им. В. И. Ленина, 1960.

⁶ В. Пархитько. Боевой орган английских трудящихся. — «Советская печать», 1965, № 3.

⁷ W. Rust. The Story of the Daily Worker, London, 1949.

⁸ Джордж Метьюз. Daily Worker, 1000 номеров газеты «Дейли уоркер» — это история борьбы английских коммунистов за мир, демократию, социализм. «За рубежом», 1963, № 48.

⁹ Сэм Рассел. От имени большинства. — «За рубежом», 1965, № 3.

¹⁰ Alan Pitt Robbins. Newspapers To-day. Oxford University Press, 1956.

У роботі Уільяма Раста, у статтях Джорджа Метьюза та Сема Расела є великий фактичний матеріал про газету. У книзі Пітта Роббінса «Газети сьогодні» багато уваги приділяється праці журналіста, значенню преси у політичному та громадському житті Англії, але така газета, як «Дейлі уоркер» — орган КПВ згадується лише побічно.

У нашій статті використано твори Леніна, що стосуються даної теми, і деякі матеріали з'їздів КПВ. Автором вивчено підшивки газет «Дейлі уоркер» та її попередниць, що є у Радянському Союзі, мемуарну літературу.

Історія «Дейлі уоркер» тісно пов'язана з історією Компартії Великобританії. На протязі всієї своєї діяльності газета була колективним пропагандистом, агітатором і організатором у боротьбі, яку вела партія, відстоювала інтереси й права англійських трудящих, була зброєю пролетаріату Великобританії у боротьбі проти загрози війни, за мир і дружбу з СРСР.

Газета захищала інтереси народних мас, не тільки показуючи їх життя і умови праці: матеріали газети інформували читачів про боротьбу трудящих, намічали їхні завдання, вказували на промахи в них, гаряче вітали успіхи й перемоги народу.

Організатор і засновник робітничої преси в нашій країні, В. І. Ленін неодноразово підкреслював, що здійснювати керівництво партією і масами «...можна тільки пресою!»¹.

У 1899 р. В. І. Ленін у статті «Наше найближче завдання» закликав поставити «найближчою метою — організацію органу партії, який би правильно виходив і був тісно зв'язаний з усіма місцевими групами»².

А в 1901 р. в статті «З чого почати?», характеризуючи роль і значення газети, В. І. Ленін зазначав, що «без політичного органу немислимий в сучасній Європі рух, що заслуговував би назви політичного»³. Ці слова і були набрані крупним шрифтом у першому номері «Дейлі уоркер»⁴.

Однак для того, щоб вийшов перший номер щоденної газети — органу КПВ, англійські комуністи подолали великі труднощі.

З перших же днів існування британського робітничого руху гостро відчувалася необхідність у незалежній газеті, яка б стала вихователем, активістом і організатором руху. Одне з найголовніших завдань КПВ від самого початку її існування⁵ полягало у зміцненні зв'язків з широкими масами трудящих. У боротьбі за розв'язання цього завдання, за подолання буржуазної ідеології в англійському робітничому русі видатну роль відіграли комуністичні газети Великобританії 20-х років — попередниці «Дейлі уоркер».

В. І. Ленін завжди надавав величезної важливості виданню щоденної газети в Англії. В листі до представника Англійської комуністичної партії при Виконкомі Комуністичного Інтернаціоналу Томаса Белла, написаному в серпні 1921 р., Ленін, зупиняючись на можливостях видання щоденної газети для робітників, пропонував: «Почати цю справу не як комерційне підприємство (як звичайно буває в газетній справі в капіталістичних країнах), не з великим капіталом, не звичайним загальноприйнятим способом, а як економічне і політичне знаряддя мас

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 34, стор. 309.

² В. І. Ленін. Твори, т. 4, стор. 192.

³ В. І. Ленін. Твори, т. 5, стор. 9.

⁴ «Daily Worker», Januari 1, 1930.

⁵ Комуністична партія Великобританії була створена на Установчому з'їзді, що зібрався в Лондоні 31 липня 1920 року.

в їх боротьбі»¹. Він попереджав, що «англійський уряд пустить в хід найхитріші заходи, щоб задушити всяке починання цього роду»². Незабаром англійські комуністи переконалися, який правий був вождь міжнародного пролетаріату.

Дуже важко було почати видавати в Англії щоденну газету: не було коштів, заважали монополісти, оголосили бойкот рекламні фірми. Першою спробою видання робітничої газети в Англії була щоденна газета «Комуніст» — орган КПВ. Вона стала виходити (як продовження газети «Колл» — органу Соціалістичної робітничої партії) у дні об'єднувального з'їзду (серпень 1920 р.) і існувала до початку лютого 1923 р., коли за рішенням V конференції КПВ³ була замінена газетою «Уоркерс уіклі»⁴.

Заслуга газети «Комуніст» полягала в тому, що в ній публікувалися партійні документи, звіти про перші з'їзди, загальні теоретичні та політичні статті. Видавалася вона тиражем вісім тисяч примірників⁵. Газета друкувала багато статей, що мали теоретичний чи історико-популярний характер. Метою їх була пропаганда ідей комунізму, принципів комуністичної організації. З середини 1922 р. у «Комуністі» стали друкуватися передові, в яких містився розгорнутий аналіз найважливіших політичних подій. Тут були розділи про новини робітничого руху в Англії, головним чином про страйки, про робітничий і комуністичний рух інших країн, публікувалися матеріали, що мали першочергове значення для вивчення історії компартії та англійського робітничого руху в цілому. На сторінках газети широко висвітлювався очолюваний комуністами голодний похід безробітних 1922 р., локаут у гірничорудній промисловості (1921 р.), страйк механіків (1922 р.)⁶.

Випускаючи щотижневик «Комуніст», керівні партійні кадри нагромадили перший досвід видання комуністичної газети і змогли підготувати випуск нового центрального органу партії, яким і став щотижневик «Уоркерс уіклі»⁷, продовжувачем котрого стала газета «Уоркерс лайф»⁸.

Рішення про заміну щотижневика «Комуніст» новою газетою «Уоркерс уіклі», прийняте V конференцією КПВ, було продиктоване необхідністю видавати газету, тісніше пов'язану з масами, яка могла б успішно націлювати партію і робітничий клас на боротьбу проти класового ворога у цілком нових умовах тимчасового спаду революційного руху. При оцінці ролі щотижневика «Комуніст» на з'їздах КПВ та в ряді партійних документів відзначалося, що надто скромний розмір газети і мала її періодичність не дозволили відбивати життя місцевих партійних організацій і особливості робітничого руху Великобританії у всій їх різноманітності⁹.

Газета «Уоркерс уіклі» намагалася бути ближче до масового робітничого руху. Вона боролася за щоденну комуністичну газету і відіграла велику роль у підготовці бойового органу англійських трудящих — газети «Дейлі уоркер».

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 32, стор. 471.

² Там же.

³ V конференція КПВ відбулася в жовтні 1922 р.

⁴ А. Н. Байкова. Из истории английской коммунистической прессы. — «Новая и новейшая история», 1961, № 5, стор. 157, 159.

⁵ Датт Палм. 40 лет Коммунистической партии Великобритании. — «Коммунист», 1960, № 11, стор. 97.

⁶ А. Н. Байкова. Из истории английской коммунистической прессы. — «Новая и новейшая история», 1961, № 5, стор. 158—159.

⁷ Газ. «Уоркерс уіклі» виходила з 1923 до 1927 р.

⁸ Газ. «Уоркерс лайф» виходила з 1927 до 1929 р.

⁹ А. Н. Байкова. Из истории английской коммунистической прессы. — «Новая и новейшая история», 1961, № 5, стор. 159.

Газета «Уоркерс лайф», що почала виходити одразу ж за «Уоркерс уіклі», прагнула допомогти партії стати керівником боротьби народних мас, примножити її зв'язки з масами. Обидві газети справляли вже ширший вплив на робітничий клас Англії, ніж газета «Комуніст», бо вони повніше відбивали загальний політичний курс партії, життя й боротьбу окремих партійних організацій, були краще оформлені. Вони буквально в кожному номері друкували матеріали, присвячені СРСР, підкреслювали значення Великої Жовтневої соціалістичної революції і дружби з СРСР.

5 листопада 1926 р. газета «Уоркерс уіклі» писала: «Без сильної комуністичної партії не буде перемоги. Уроки Жовтня вчать, що ленінізм допоміг робітникам перемогти»¹.

4 листопада 1927 р. газета «Уоркерс лайф» у святковому номері² вмістила вітання ЦК КП Великобританії до 10-ї річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції. Через усю газету пройшли лозунги «Хай живе соціалістична Росія!», «10 років перемоги Жовтня!», «10 років Радянській республіці!»³. Ці щотижневі газети з честю виконували поставлені перед ними завдання. Вони допомогли компартії примножити її зв'язки з масами.

Підготовавши видання щоденного органу КПВ, партія критично оцінювала також і недоліки свого щотижневика «Уоркерс лайф», який протягом кількох місяців перед випуском «Дейлі уоркер» мав підзаголовок «Провісник «Дейлі уоркер». До газети надходили листи, в яких трудящі відзначали, що «комуністична газета — єдина газета, на яку можна покластися і з якої можна одержати повноцінні дані про боротьбу робітничого класу»⁴.

Нагромадивши досвід у виданні щотижневих газет, партія у грудні 1929 р. на Лідському з'їзді ухвалила створити щоденну газету «Дейлі уоркер»⁵.

Пам'ятаючи вказівки В. І. Леніна про те, що робітнича преса не може бути індивідуальною справою, не залежною від загального пролетарського діла і не пов'язаною ідейно й організаційно з партією, що «всі органи преси, що перебувають в руках партії, повинні редагуватися надійними комуністами, які довели свою відданість справі пролетарської революції»⁶, керівники Англійської комуністичної партії на чолі з видатним діячем англійського робітничого руху Уільямом Галлахером зібралися 31 грудня 1929 р. у старих складах на Табернаклстріт у робітничому районі Лондона⁷. Вони випустили перший номер газети «Дейлі уоркер», який готувався у приміщенні без електричного світла, опалення, телефона.

«Працюючи при свічках, на крижаній підлозі, ми приступили до випуску першої щоденної робітничої газети в Англії»⁸, писав 4 січня 1930 р. в «Дейлі уоркер» її перший редактор Уільям Раст⁹, видний

¹ «Workers' Weekly», November 5, 1926.

² Святковий номер газети «Уоркерс лайф» вийшов на 8 сторінках, чудово оформлений, він був присвячений 10-й річниці Великої Жовтневої революції.

³ «Workers' Life», November 4, 1927.

⁴ «Workers' Weekly», May 16, 1925.

⁵ Д. Е. Факторович и Б. П. Мицкевич. История печати зарубежных коммунистических и рабочих партий. Учебное пособие. Минск. Изд-во Белгосуниверситета им. В. И. Ленина, 1960, стор. 62.

⁶ В. І. Ленін. Твори, т. 31, стор. 175.

⁷ В. Пархитко. Боевой орган английских трудящихся. — «Советская печать», 1965, № 3, стор. 54.

⁸ «Daily Worker», January 4, 1930.

⁹ Уільям Раст був беззмінно редактором «Дейлі уоркер» з 1930 до 1949 року. У 1949 р. редактором став Джон Кемпбелл.

член компартії, який все своє життя присвятив боротьбі робітничого класу та його газеті.

У своїй книзі «Історія «Дейлі уоркер» Уільям Раст пише, що видання «Дейлі уоркер» ознаменувало початок перебудови в діяльності Англійської компартії, яка мала тепер у своєму розпорядженні щоденну зброю для розвитку агітації й пропаганди¹.

Це означало, що компартія тепер могла перейти від загальної пропаганди до повсякденного розгляду політичних подій, допомагаючи народові розібратися в тих проблемах, які його хвилюють, організуючи боротьбу народу на підтримку політики компартії.

У повній відповідності з ленінським положенням про те, що «робітнича газета є робітнича трибуна»², «Дейлі уоркер» висвітлювала становище робітничого класу, повідомляла про страйки і забастовки, керувала боротьбою трудящих мас за їх життєві права.

Випуск щоденної робітничої газети у капіталістичній Англії, де в пресі панують гігантські монополії, вороги комунізму вважали нереальним і майже неможливим завданням. Перші роки існування газети пройшли в обстановці безперервної боротьби проти поліції, утисків з боку уряду, відмов оптових торговців поширювати «Дейлі уоркер». Грошові утруднення також ніколи не давали перепочинку, і газета виходила тільки завдяки постійній фінансовій підтримці робітників.

В. І. Ленін писав: «Робітнича газета повинна *завжди* розвиватися і поліпшуватися, — а це неможливо без постійних зборів у якомога ширшого числа робітників на свої органи преси»³. За роки, що пройшли з дня заснування газети, робітники Англії внесли понад один мільйон фунтів стерлінгів у її бойовий фонд⁴.

Редактор іноземного відділу «Дейлі уоркер» Сем Рассел розповідає, як англійські робітники допомагали газеті своїми внесками: «Я назавжди запам'ятав випадок, що трапився незабаром після війни. Редакція відрядила мене тоді на острів Джерсі — єдиний клапчик англійської землі, який було окуповано нацистами. Там я зустрівся з простою жінкою, яка до війни регулярно щотижня вносила один шилінг у бойовий фонд газети. Вона продовжувала відкладати по одному шилінгу щотижня і після загарбання острову гітлерівцями. В останні тижні війни острів Джерсі залишився практично без продовольства. Навіть картопельна шкірка коштувала на чорному ринку величезні гроші. І все ж таки ця жінка не доторкнулася до грошей, які довгі чотири роки війни вона відкладала для «Дейлі уоркер». Вона та її стара мати, живучи надголодь, зберегли ці гроші для своєї газети. І коли острів було звільнено, вони послали зібрані шилінги «Дейлі уоркер»⁵.

Існуючи на пенсії й шилінги, що їх вносять читачі в її бойовий фонд, яким тривалий час керувала Барбара Нівен, газета з перших днів свого існування стала розповідати читачам про боротьбу робітників за свої права, закликала до солідарності з Радянським Союзом, виступала проти колоніальної політики британських правителів, проти підготовки нової війни.

У грізні 30-ті роки, ледве ставши на ноги, «Дейлі уоркер» очолила боротьбу проти фашизму в Англії та за її межами. Вона попереджала, що фашизм і змова з фашизмом означають війну. Газета дуже часто друкувала матеріали про будівництво соціалізму в СРСР. 7 и 8 листопада 1930 р. вона докладно розповіла своїм читачам про святкування

¹ W. Rust. The Story of the Daily Worker, London, 1949, стор. 10.

² В. І. Ленін. Твори, т. 18, стор. 265.

³ Там же, стор. 170.

⁴ Сэм Рассел. От имени большинства. — «За рубежом», 1965, № 3.

⁵ Там же.

13-ої річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції в Радянському Союзі. Газета писала про успішне виконання п'ятирічного плану і про те, що в Радянському Союзі нема безробіття¹.

На сторінках газети публікувалися матеріали на захист героїчного іспанського народу, що відстоював у боях з фашизмом свою свободу і незалежність. Газета гнівно викривала мюнхенську змову як початок фашистської агресії, а потім таврувала «дивну війну» Чемберлена й Даладье.

У 40-і роки, коли нависла загроза гітлерівської агресії, компартія та її газета боролися за союз Англії, Франції та Радянського Союзу як неодмінну умову поразки нацизму.

«Дейлі уоркер» розгорнула успішну кампанію за згуртування сил трудящих мас в умовах війни проти фашизму, за що її було в січні 1941 р. заборонено англійським урядом². Оскільки ця газета послідовно виступала за найшвидше відкриття другого фронту і за подання допомоги СРСР у Великій Вітчизняній війні, уряд не дозволяв їй мати свого кореспондента у діючій армії³. У 1944 р. вона вмістила великий матеріал про парад у Москві 7 листопада: «Сьогодні народи СРСР святкують 27 річницю Жовтневої революції. Поздоровимо наших друзів по зброї. Скоро прапор Перемоги замайорить над Берліном»⁴.

Протягом усього періоду «холодної війни», початої проти Радянського Союзу в 1946 р., «Дейлі уоркер» викривала паліїв війни з такою самою силою, як вона робила це і в 1938 р., відстоюючи інтереси простих людей Англії, попереджаючи, що в Берліні йдуть останні приготування до «маршу на Прагу».

У 50-і роки газета вела активну боротьбу проти імперіалізму, проти колоніального гноблення, за мир. Вона незмінно підтримувала боротьбу колоніальних народів проти британських та інших імперіалістів і завжди говорила англійським робітникам, що їхні інтереси тісно пов'язані з поразкою імперіалістичної політики і перемогою справи свободи.

Народи колоніальних країн будуть завжди із вдячністю пам'ятати, що тільки «Дейлі уоркер» мала мужність розповісти про злочини, які чинилися «в ім'я Британії» під час війни у Малайї. У 1952 р. жодна газета, крім «Дейлі уоркер», не наважилася опублікувати фотографію англійських солдатів з відрубаними головами малайських патріотів у руках⁵.

Газета беззастережно засудила суецьку авантюру в 1956 році. Вона застерігала народ Великобританії від кроків, які можуть повести до катастрофи: «Завдання британського робітничого руху — турбуватися про те, щоб англійський, єгипетський та будь-який інший народ мав право і можливість збудувати добробут і покласти край експлуатації іноземними фінансистами»⁶.

Після націоналізації Компанії Суецького каналу Єгиптом «Дейлі уоркер» писала, що несподівана націоналізація Компанії Суецького каналу Єгиптом — це рішення Єгипту бути вільним як економічно, так і політично. Газета також відзначала, що Єгипет хоче повести весь Се-

¹ «Daily Worker», November 7, 8, 1930.

² Газета «Дейлі уоркер» не видавалася з 21 січня 1941 р. до 7 вересня 1942 р., коли під тиском громадської думки і в результаті масової кампанії трудящих за зняття заборони на видання газети вона відновила свій вихід.

³ Д. Е. Факторович и Б. П. Мицкевич. История печати зарубежных коммунистических партий. Учебное пособие. Минск. Изд-во Белгосуниверситета им. В. И. Ленина, 1960, стор. 66

⁴ «Daily Worker», November 7, 1944.

⁵ Див. Сэм Рассел. От имени большинства. — «За рубежом», 1965, № 3.

⁶ «Daily Worker», July 28, 1956.

редній Схід до такої свободи¹. Гаррі Політ 1 вересня 1956 р. закликав з її сторінок конгрес тред-юніонів протестувати проти загрози, спрямованої проти Єгипту, і наполягати на мирних переговорах про майбутнє Суецького каналу².

Газета писала, що демонстрації протесту проти воєнних дій у Єгипті відбулися в Манчестері, Бірмінгемі, Ліверпулі та інших містах. Вони проходили під гаслами: «Припинити криваву війну в Єгипті!», «Іден повинен піти у відставку!», «Консерватори мають піти у відставку!»³.

У 60-і роки, виражаючи волю КПВ і перебуваючи на передовій лінії боротьби за справжні інтереси Англії, газета стверджувала, що політика, заснована на ядерному озброєнні, не служить обороні Англії, і тому приділяла насамперед увагу висвітленню народного руху протесту проти атомної бомби, зокрема, Олдермастонським походам⁴ за мир, походам до американських військових баз. Газета пропонувала англійському народові боротися проти загрози третьої світової війни.

У січні 1964 р. «Дейлі уоркер», розповідаючи про військові бази Великобританії, відзначала, що всі ці бази і військові з'єднання служать зовсім не для того, щоб захищати інтереси англійського народу. Їх завдання — захищати інтереси імперіалістів і придушувати народно-визвольний рух у цих районах⁵.

Як тільки американські імперіалісти почали бомбардувати В'єтнам 7 лютого 1965 р., газета систематично стала друкувати матеріал про злочинні дії американських агресорів на землі В'єтнаму. 8 лютого 1965 р. вона повідомляла: «Вчора американці бомбардували лікарню, місто і села Північного В'єтнаму. У нальоті брало участь 49 літаків»⁶. 15 березня 1965 р. газета писала, що на мирні міста Північного В'єтнаму американські бомбардувальники скинули 14 березня 60 тонн бомб⁷. 8 и 9 лютого 1965 р., розповідаючи про візит О. М. Косигіна в столицю Північного В'єтнаму Ханой, газета навела слова, сказані ним у бесіді з Хо Ші Міном: «Народам потрібен мир, а не війна. Вони хочуть створювати, а не руйнувати. Ні Демократична Республіка В'єтнам, ні Радянський Союз, ..., ні інші соціалістичні країни не хочуть війни. Але в той же час ми повинні бути пильними»⁸.

Газета різко виступала проти злочинів, які чинили американські агресори на землі В'єтнаму. 27 березня 1965 р., надрукувавши фотографію чоловіка на руках з дитиною, обпаленою напалмом, газета писала: «Зброя, що чинить цей жах, — американська. Літаки, з яких її скидають, — американські. Пілоти на літаках — американські або навчені американцями. Люди, які дають накази для цих злочинів, — американці або найняті американцями»⁹.

Ми бачимо, що на всіх етапах своєї історії основне завдання «Дейлі уоркер» як органу КПВ полягало в тому, щоб говорити від імені англійського народу. Це була справді партійна газета: її керівництво затверджувалося партією і звітувало перед партійним з'їздом; редакція прагнула того, щоб політична лінія газети відповідала політиці пар-

¹ «Daily Worker», July 28, 1956.

² «Daily Worker», September 1, 1956.

³ «Daily Worker», November 5, 7, 1956.

⁴ Олдермастон — науково-дослідницький ядерний центр, розташований у 80 км на захід від Лондона, де була створена англійська атомна бомба. Олдермастонські походи, починаючи з 1958 р., проводять англійські учасники руху за ядерне роззброєння і мир.

⁵ «Daily Worker», January 4, 1964.

⁶ «Daily Worker», February 8, 1965.

⁷ «Daily Worker», March 15, 1965.

⁸ «Daily Worker», February 8, 9, 1965.

⁹ «Daily Worker», March 27, 1965.

тії¹. Вона завжди була на передовій лінії боротьби за справжні інтереси Англії.

Симпатії до газети виходять далеко за межі кола її постійних читачів. Робітники на підприємствах знали й високо цінували передові статті і коментарі «Дейлі уоркер», звіти про політичні і економічні події, про боротьбу за підвищення зарплати, за збереження і поліпшення життєвого рівня. Без «Дейлі уоркер» боротьба за краще життя, проти всіх сил реакції була б набагато складнішою. Ось чому збільшення тиражу газети — це життєво важливе завдання.

У 1931 р. тираж «Дейлі уоркер» становив 12 тисяч примірників². У 1966 р. він дорівнював 60 тисячам примірників³, але і цього тиражу не вистачало, щоб газета могла доходити до кожного простого англійця.

КПВ на кожному з'їзді багато уваги приділяє своїй газеті. На XXV з'їзді КПВ⁴ Джон Голлан у політичному звіті говорив: «...нашою головною зброєю є газета «Дейлі уоркер», і ми повинні її використовувати повністю»⁵, а на XXVI з'їзді⁶ він же підкреслював, що «метою кампанії за збільшення тиражу є перетворення «Дейлі уоркер» в організатора і натхненника спільної боротьби, в об'єднуючу силу»⁷.

На всіх наступних з'їздах КПВ також відзначалося, що успіхи прогресивного руху в Англії залежать від того, як вдасться добитися масового поширення газети «Дейлі уоркер». Узагальнені напрямки боротьби газети в 30-і, 40-і, 50-і, 60-і роки свідчать про те, що вся історія «Дейлі уоркер» — це історія боротьби за англійський народ. Це і голодні марші 30-х років, і боротьба проти мюнхенської змови, і перемога над фашизмом у другій світовій війні, і великий послідовний рух за мир.

Найбільше уваги газета приділяла справі збереження і зміцнення миру, необхідності мирного співіснування з Радянським Союзом і країнами соціалістичної співдружності, боротьбі з антикомунізмом, який, як вказувалося в матеріалах XXVI з'їзду КПВ в 1959 р., є раковою пухлиною, що підриває дійовість робітничого класу і являє собою загрозу всьому робітничому рухові⁸.

Сила по-справжньому бойової публіцистики в тому, що вона не тупіє на місці, а звернена в майбутнє, підіймає злободенні проблеми сучасності.

Класики марксизму-ленізму розцінювали пресу як найсильніший засіб зв'язку партії з масами, як ідеологічну та організаційну зброю здійснення партійної політики.

К. Маркс писав: «Преса є і повинна бути не чим іншим, як гучним виявом повсякденних думок і почуттів народу... Вона живе в народі

¹ И. С. Звавич. Английская пресса. Стенограмма публичной лекции, прочитанной 6 марта 1946 года в Лекционном зале в Москве. М., Изд-во «Правда», 1946, стор. 12.

² В. Пархитко. Боевой орган английских трудящихся. — «Советская печать», 1965, № 3, стор. 54.

³ «Англия». Издание правительства Великобритании, 1966, № 3 (19), стор. 10.

⁴ XXV (Надзвичайний) з'їзд Комуністичної партії Великобританії відбувся в Лондоні 19—22 квітня 1957 р.

⁵ XXV (Чрезвычайный) съезд Коммунистической партии Великобритании. М., Госполитиздат, 1958, стор. 46.

⁶ XXVI Национальный з'їзд Комуністичної партії Великобританії відбувся в Лондоні 27—30 березня 1959 р.

⁷ XXVI Национальный съезд Коммунистической партии Великобритании. М., Госполитиздат, 1959, стор. 40.

⁸ XXVI Национальный съезд Коммунистической партии Великобритании. М., Госполитиздат, 1959, стор. 27.

і чесно ділить з ним його надії і тривоги, його любов і ненависть, його радощі й горе»¹.

Завдання журналіста-комуніста полягає в тому, щоб відкривати правду і розповідати про неї. Взявши цей принцип за основу, газета, в якій склався міцний колектив постійних авторів і кореспондентів, під керівництвом свого редактора Джорджа Метьюза², до останнього свого номера з честю пронесла звання центрального органу КПВ.

Сила цієї газети полягала ще і в тому, що вона, наслідуючи приклад ленінської «Іскри» і більшовицької «Правди» та всієї більшовицької преси, поступово розширювала свої зв'язки з масами, спиралася на дружню моральну і матеріальну підтримку своїх читачів, усіх трудящих, які знали, що коли б вони не подавали цієї підтримки, то були б позбавлені основного джерела правдивої інформації, бойового керівника своєї боротьби.

Історія «Дейлі уоркер» показує, що вирішальним фактором її розвитку і перетворення на знаряддя боротьби трудящих було те, що вона дотримувалася в своїй діяльності ленінських положень про революційну пресу.

¹ К. Маркс. Заборона «Leipziger Allgemeine Zeitung». К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 1, стор. 158.

² Джорджа Метьюза висунули на посаду редактора «Дейлі уоркер» у липні 1959 року.

СТВОРЕННЯ І ЗМІЦНЕННЯ АНТИГІТЛЕРІВСЬКОЇ КОАЛІЦІЇ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

В. І. Сагалаєв

В умовах, коли Радянський Союз прийняв на себе головний удар воєнної машини фашистської Німеччини та її сателітів, уряди Великобританії і США, не змінюючи свого негативного ставлення до радянського ладу, висловилися за підтримку Радянського Союзу. Черчілль, виступаючи ввечері 22 червня 1941 р. по лондонському радіо, сказав, що Англія подасть Радянському Союзу «будь-яку економічну і технічну допомогу, яка в наших можливостях і яка може бути йому корисна»¹. Тоді ж у Вашингтоні президент Рузвельт заявив, що гітлерівська Німеччина «учинила ще один акт агресії, який поставив перед США нові проблеми»². Сам президент та його прихильники у наступні дні неодноразово висловлювалися за негайне надання допомоги Радянському Союзу у його справедливій війні.

Так, заступник державного секретаря США Самнер Уеллес заявив 23 червня 1941 р., що «в даний час нову небезпеку для Сполучених Штатів Америки становили гітлерівські армії»³. Активна боротьба трудящих США, Великобританії та інших країн за єдність дій з Радянським Союзом, яка була виразом пролетарського інтернаціоналізму, стала важливим фактором у створенні великої антигітлерівської коаліції держав.

Англо-радянсько-американська коаліція виникла не так, як звичайно виникають міжнародні союзи та коаліції, — писав журнал «Война и рабочий класс». — Вона народилася не в тиші дипломатичних компромісів та двозначних конвенцій». Народження цієї коаліції навіть не було запротокольовано, не було записано у книзі історії за таким-то номером і від такого-то числа. На відміну від усіх інших коаліцій, у порушення всіх дипломатичних правил та ритуалів, що діяли досі, вона з'явилася на світ божий, не проходячи чистилища ніякого міжнародного конгресу, з'явилася де-факто, потім вже, більш-менш оформившись де-юре⁴.

В умовах, коли на радянсько-германському фронті чинилися жорстокі бої і вирішувалася доля людства, Радянський Союз виступив як головна сила антигітлерівської коаліції. Героїчний опір Радянської Армії справляв важливий вплив на всі політичні події у світі. Передусім він відбився на створенні і дальшому зміцненні антигітлерівської коаліції держав, трьох сильніших її учасників — СРСР, США та Великобританії. Ініціатором у згуртуванні всіх антигітлерівських сил незмінно виступав Радянський Союз.

Вже 12 липня 1941 р. з ініціативи Радянського уряду була підписана радянсько-англійська угода «Про спільні дії у війні проти Німеч-

¹ В. Г. Трухановский. Новейшая история Англии. М., 1958, стор. 393.

² Ж. «Вопросы истории», 1957, № 2, стор. 79.

³ Wehrwissenschaftliche Rundschau Beiheft. 6, Mei, 1957, s. 246.

⁴ Ж. «Война и рабочий класс», № 2, червень, 1943, стор. 3.

чини» та зобов'язання протягом війни не вести переговорів, не укладати перемир'я або мирного договору, крім як за взаємною угодою¹.

У зв'язку з обговоренням питання про надання допомоги Радянському Союзу шляхом організації поставок військових матеріалів наприкінці липня 1941 р. до Москви прибув особистий представник президента США Рузвельта Гаррі Гопкінс. Під час переговорів американська сторона зобов'язалася надавати матеріальну допомогу Радянському Союзу, але разом з цим Гаррі Гопкінс зажадав даних про воєнне становище СРСР і про виробничі можливості радянської військової промисловості, що, зрозуміло, виходило за межі обговорюваних питань². 2 серпня 1941 р. було остаточно погоджено питання про зобов'язання США надавати допомогу Радянському Союзу по ленд-лізу.

Новим серйозним кроком Радянського Союзу в його зусиллях по зміцненню антигітлерівської коаліції була Московська конференція представників СРСР, США і Англії, що відбулася наприкінці вересня — на початку жовтня 1941 року. Основною метою конференції було обговорення питань про надання економічної допомоги Радянському Союзу, який ніс головний тягар війни проти гітлерівської Німеччини.

Справді, за даними німецького генерального штабу, на 22 червня 1941 р. із загальної кількості військ — 214 дивізій і 7 бригад на радянсько-німецькому фронті діяло 152 дивізії і 2 бригади. На окупованій території знаходилося 60 дивізій і 5 бригад, на усіх інших фронтах — тільки дві німецькі дивізії. При цьому кількісні дані не відтворюють справжнього становища — адже проти СРСР ворог кинув найбільш укомплектовані та боєздатні дивізії³.

У загальних інтересах держав антигітлерівської коаліції радянська делегація наполягала на швидшому відкритті другого фронту в Західній Європі і на прискоренні поставок Радянському Союзу, з якими союзники не поспішали.

Зусилля радянської делегації увінчалися успіхом. Союзники змушені були визнати вирішальну роль Східного фронту у війні проти гітлерівської Німеччини і взяли зобов'язання збільшити поставки Радянському Союзу по ленд-лізу. Було підписано угоду про поставки військових матеріалів строком на 9 місяців, починаючи з жовтня 1941 по липень 1942 року.

Завдяки рішенням Московської конференції співробітництво країн антигітлерівської коаліції зміцнилося.

Перемога радянських військ під Москвою ще більше піднесла міжнародний авторитет Радянського Союзу і створила сприятливіші умови для дальшого розширення і зміцнення антигітлерівської коаліції.

1 січня 1942 р. була підписана декларація 26 держав, які урочисто проголосили своє прагнення використати всі ресурси для розгрому гітлерівської Німеччини та її сателітів і не укладати з ними секретного миру або перемир'я. Єдність волелюбних народів у боротьбі з фашизмом ознаменувалася англо-радянським договором про союз у війні проти гітлерівської Німеччини та її співучасників у Європі і про співробітництво та взаємну допомогу після війни, підписаним у Лондоні 26 травня 1942 року. Договір був укладений на 20 років і набрав сили з 4 липня 1942 року.

Перша частина договору передбачала взаємне зобов'язання сторін надавати одна одній військовій та іншій допомогі і будь-якої підтримки

¹ Внешняя политика Советского Союза в период Отечественной войны, т. I, М., 1946, стор. 131—132.

² Роберт Шервуд. Рузвельт и Гопкинс. Глазами очевидца. М., 1958, т. I, стор. 541.

³ Советская историческая энциклопедия, т. 3. Вашингтон-Вячко, М., 1963, стор. 868.

у війні проти Німеччини та всіх тих держав, які зв'язані з нею в актах агресії в Європі, і не вести переговорів або укладати перемир'я чи мирного договору з Німеччиною або будь-якою іншою державою, що є співучасником її агресії в Європі інакше, ніж за взаємною згодою.

У другій частині, що містить статті про взаємовідносини обох сторін у післявоєнний період, передбачалася співдружність сторін з метою організації безпеки і економічного процвітання в Європі після війни. Сторони зобов'язалися діяти за двома принципами: «не прагнути територіальних придбань для самих себе і не втручатися у внутрішні справи інших держав», «надавати одна одній після війни всілякої економічної допомоги». Договір передбачав вжити заходів для того, щоб зробити неможливим повторення німецької агресії. Сторони зобов'язалися також не укладати ніяких союзів і не брати участі ні в яких коаліціях, спрямованих проти однієї з них¹.

Англо-радянський договір 1942 р. мав важливе політичне значення не тільки для поліпшення відносин між СРСР і Англією, а й для розвитку антигітлерівської коаліції в цілому.

Оцінюючи його значення, Голова Ради Міністрів СРСР писав Черчиллю, що «цей договір матиме велике значення для дальшого зміцнення дружніх відносин між Радянським Союзом і Великобританією, а також між нашими країнами і Сполученими Штатами і забезпечить тісне співробітництво наших країн після переможного закінчення війни»².

Укладення англо-радянського договору про союз схвалили й інші видні держави та політичні діячі Великобританії.

11 червня 1942 р. у палаті громад Ллойд-Джордж заявив: «Як людина, що понад двадцять років прагне добитися доброго взаєморозуміння між Радянською Росією і Англією, я поздоровляю прем'єр-міністра, міністра іноземних справ і уряд з укладенням цього договору. Станься це декілька років тому, ми уникли б тяжких помилок у зовнішній політиці. Більше того, цієї війни могло б і не бути»³.

У зверненні політбюро компартії Англії до комуністів і робітничих організацій країни в зв'язку з підписанням договору про союз і взаємодопомогу між Великобританією і СРСР говориться, що «підписання цього договору є фактом великого історичного значення. Підписання цього договору важливе не тільки для народів Радянського Союзу і Великобританії, а й для народів інших країн»⁴.

У зверненні зазначається, що договір є гарантією швидкої перемоги і відповідає інтересам народів, бо він прискорить поразку ворога.

Після укладення договору з Англією 11 червня 1942 р. у Вашингтоні було підписано радянсько-американську угоду про принципи, застосовані для взаємної допомоги у веденні війни проти агресорів. Обидві сторони заявили, що вони зайняті спільною справою, разом з усіма іншими однаково мислячими державами і народами, спрямованою до створення основ справедливого і міцного загального миру⁵.

Уряд США зобов'язався і надалі постачати Радянський Союз «тими оборонними матеріалами, оборонним обслуговуванням і оборонною

¹ Внешняя политика Советского Союза в период Отечественной войны, т. I, М., 1946, стор. 271—272.

² Переписка Председателя Совета Министров СССР с Президентами США и Премьер-министрами Великобритании во время Великой Отечественной войны 1941—1945 гг., т. I, М., 1957, стор. 48.

³ Там же, стор. 50.

⁴ Международная солидарность трудящихся в борьбе за мир и национальное освобождение против фашистской агрессии, за полное уничтожение фашизма в Европе и Азии (1938—1945). М., 1962, стор. 453.

⁵ У. Коутс. Сорок лет англо-советских отношений (из воспоминаний). — Ж. «Новое время», 1957, № 27, стор. 9.

інформацією, які Президент Сполучених Штатів Америки дозволив передавати або надавати», виходячи з того принципу, що оборона СРСР життєво важлива для оборони США¹. Крім того, уряд США, як і Великобританії, зобов'язався відкрити другий фронт у Європі в 1942 році.

Укладення англо-радянського договору і радянсько-американської угоди було великим зовнішньо-політичним успіхом Радянського Союзу, що послідовно боровся за зміцнення антигітлерівської коаліції. Завдяки підписанню цих важливих актів до середини 1942 р. було завершено і оформлено створення антифашистської коаліції СРСР, США і Великобританії. Розрахунки Гітлера на ізоляцію Радянського Союзу на міжнародній арені зазнали повного краху. «У боротьбі проти німецького фашизму дві найбільші капіталістичні країни світу опинилися в одному таборі з СРСР»².

Волелюбні народи світу ще тісніше об'єдналися навколо Радянського Союзу. Якщо до війни СРСР підтримував дипломатичні відносини з 25 країнами, то на початок 1942 р. до антигітлерівської коаліції входило 28 держав, а наприкінці 1942 р. у Москві мали своїх представників уже 34 держави.

Як же сталося, що у війні проти Німеччини об'єдналися соціалістична і капіталістичні країни?

Справа в тому, що існуючі ще до другої світової війни гострі суперечності між блоком фашистських держав і угрупованням капіталістичних держав у складі Англії, Франції і США в ході війни ще більш посилювалися. Окупувавши до моменту нападу на СРСР майже всю Західну Європу, Німеччина створила загрозу вторгнення на Британські острови. Великобританія була знесилена. До червня 1941 р. вона втратила 1/3 тоннажу свого торгового флоту. Тому над Великобританією, вся економіка якої залежала від ввозу, нависла небезпека. Німецька авіація силами 250 бомбардувальників і 1000 винищувачів здійснювала систематичні масовані нальоти на Великобританію. Англія мала 250 бомбардувальників і 960 винищувачів³.

У капіталістичному світі не знайшлося сили, здатної не тільки розгромити, але хоч би зупинити фашистські полчища. Усім, у тому числі й правлячим колам Англії і США, було зрозуміло, що тільки Радянський Союз реально міг зламати хребет гітлерівській армії і заступити фашистській Німеччині шлях до світового панування. В цих умовах для Англії і США було вигідним об'єднатися з Радянським Союзом проти загального, дуже небезпечного ворога, яким була фашистська Німеччина.

Глибокі суперечності між двома імперіалістичними угрупованнями стали своєрідним резервом Радянської держави у його боротьбі за згуртування всіх прогресивних сил для розгрому фашистської Німеччини та її спільників. «Вступаючи до антигітлерівської коаліції з СРСР, американські та англійські імперіалісти не переставали бути ворогами соціалізму»⁴.

Правлячі кола США і Англії намагалися звалити увесь тягар боротьби з агресорами на СРСР. Вони надіялися побачити Радянський Союз у кінці війни виснаженим, поставленим на коліна, готовим відкрити двері іноземному капіталові і відмовитися від своїх соціалістичних завоювань. Імперіалісти США і Англії не становили перед собою

¹ Внешняя политика Советского Союза в период Отечественной войны, т. I, стор. 278—282.

² История КПСС. М., 1959, стор. 527.

³ Советская историческая энциклопедия, т. 3, Вашингтон-Вячко, стор. 853—854.

⁴ История КПСС. М., 1959, стор. 528.

завдання повного розгрому фашизму. Вони вважали, що фашизм знадобиться їм після війни для боротьби з СРСР та силами демократії.

Американські та англійські імперіалісти (особливо офіційні особи) боялися на той час говорити про це відкрито, зважаючи на величезні симпатії мас до СРСР. Але найзухваліші реакціонери і тоді робили відкриті вилазки. «Вони розраховували на взаємне виснаження Німеччини і Радянського Союзу у війні»¹.

Так, член американського сенату, який пізніше став президентом США, Трумен через день після нападу фашистської Німеччини на СРСР заявив: «Якщо ми побачимо, що витрає Німеччина, то нам слід допомагати Росії, а якщо виграватиме Росія, то нам слід допомагати Німеччині і, таким чином, нехай вони вбивають як можна більше»².

Подібні ж думки висловив на початку війни англійський міністр авіаційної промисловості Мур Брабазон³.

Погодження про воєнне співробітництво і взаємодопомогу у боротьбі проти спільного ворога, прийняте СРСР, Англією і США у 1941—1942 рр., не були подіями випадковими, а союз цих трьох великих держав не був «дивним союзом», як зараз намагаються подати його деякі американо-англійські реакційні політичні діячі. Наприклад, тодішній керівник воєнної місії США у Москві генерал Д. Дін так і назвав свою книгу «Дивний союз» (Strange Alliance. Н. І., 1947).

Деякі сучасні американські історики (Д. Пратт, Д. Перкінс, Т. Бейлі та інші) вважають, що в період війни ніякого американо-радянського союзу взагалі не існувало, що це лише міф, створений пропагандою.

Створення антигітлерівської коаліції стало закономірним результатом об'єктивної необхідності. Найбільш далекогозрі американо-англійські діячі розуміли, що питання стояло тоді так: або США та Англії піти на співробітництво і союз з СРСР, незважаючи на різницю соціально-економічних систем, об'єднатися з ним для розгрому німецького фашизму і тим самим врятувати своє існування, або ж відмовитися від такого союзу, поставивши на перший план наявні політичні суперечності між СРСР, з одного боку, та США і Англією — з другого, і тоді бути розгромленими окремо.

Не може бути сумніву в тому, що англо-американські правлячі кола пішли під тиском своїх народів на створення єдиного фронту проти агресорів насамперед тому, що у цьому США та Англія були зацікавлені не менш, ніж Радянський Союз.

Коаліція СРСР — Англія — США була створена для розв'язання перш за все воєнних питань, але за характером своєї програми, сформульованої Радянським урядом, виявилася значно ширшою і тому користувалася підтримкою волелюбних народів світу.

Про різницю цілей головних членів антигітлерівської коаліції свідчать також два документи, які з'явилися у 1941 р.: «Атлантична хартія» та Декларація СРСР, опублікована на Лондонській міжсоюзній конференції 24 вересня. У результаті нарад представників США і Англії в Атлантиці на борту військового корабля 14 серпня 1941 р. була підписана спільна американо-англійська декларація, відома під назвою «Атлантичної хартії». Імперіалістичні цілі США і Англії у війні і в післявоєнний період були в ній замасковані демагогічними і лицемірними фразами. В цьому документі багато говорилося про повагу до суверенних прав народів, великих та малих, про співробітництво народів у післявоєнний період на принципах рівноправ'я. Але під зовнішньодемо-

¹ Історія КПРС, М., 1959 р., стор. 528.

² Газ. «Нью-Йорк таймс» (США), 24 червня 1941 р.

³ Історія КПСС, М., 1959, стор. 528.

кратичним покровом приховувалася вимога погодитися з американською політикою «рівних можливостей» або «відчинених дверей».

Ця політика являла собою серйозну загрозу суверенітетові і рівноправ'ю малих країн, розорених фашистськими окупантами. Ні про які «рівні можливості» у «змаганні» з імперіалістичними акулами для цих країн, безумовно, не могло бути й мови. Хартія не говорила чітко і ясно про необхідність розгрому і капітуляції фашистської Німеччини та її союзників по агресії. Як американські, так і англійські імперіалісти, виступаючи з цією хартією, не мали наміру провадити в життя ті її пункти, які звучали більш або менш демократично. При виробці «Атлантичної хартії» знов проявилися гострі суперечності між США і Англією. Американські імперіалісти намагалися встановити контроль над англійськими колоніями та володіннями, щоб прибрати їх до своїх рук. Тому монополісти США бажали бачити в кінці війни виснаженими та обезкровленими не тільки СРСР, Німеччину і Японію, але також і Англію.

«Атлантична хартія» була розрахована на те, щоб ввести в оману трудящі маси¹. Вже в ході війни американські та англійські імперіалісти зовсім ігнорували взяті на себе зобов'язання.

Радянський уряд, оголосивши у вересні 1941 р. про приєднання до «Атлантичної хартії», зробив застереження, що практичне застосування принципів хартії «повинно буде зважати на обставини, потреби та історичні особливості тієї чи іншої сторони»².

У радянській декларації підкреслювалася необхідність знищення кривавого і злочинного фашизму. В ній говорилося, що після розгрому фашистської Німеччини повинні бути закладені основи правильних відносин міжнародного співробітництва і дружби, що відповідали б бажанням та ідеалам волелюбних народів, що СРСР здійснював і здійснюватиме у своїй зовнішній політиці високі принципи поваги до суверенних прав народів, визнання їхніх прав на самовизначення та рівноправ'я³.

Таким чином, у декларації Радянського уряду від 24 вересня 1941 р., з одного боку, та в «Атлантичній хартії» — з другого, знайшли відтворення різні цілі держав — членів антифашистської коаліції.

¹ И. Ф. Ивашин. Международные отношения и внешняя политика СССР в период второй мировой войны. М., 1954, стор. 42.

² Внешняя политика Советского Союза в период Отечественной войны. М., 1946, т. I, стор. 166.

³ И. Ф. Ивашин. Международные отношения и внешняя политика СССР в период второй мировой войны, М., 1954, стор. 42.

ЗМІСТ

	Стор.
О. О. Воскресенський, Н. А. Парицький. З історії розробки В. І. Леніним питання про політичну форму диктатури пролетаріату	3
П. Я. Скотаренко. В. І. Ленін і більшовики України в боротьбі проти ліквідаторів та інших опортуністів за скликання VI Всеросійської (Празької) конференції	15
В. І. Булах. Ленінське вчення про Ради як державну форму диктатури пролетаріату	22
Л. Т. Васильченко. В. І. Ленін і становлення тракторного та сільськогосподарського машинобудування	29 ✓
Р. Г. Руденко. В. І. Ленін про проблеми винахідницького руху як виявлення творчої активності та ініціативи мас	35
Н. В. Терещенко. В. І. Ленін і перші кроки радянської науки	44
О. О. Воскресенський, Є. Ю. Маленко. Завжди з народом (Зв'язки Ілліча з Сумщиною)	51
В. І. Скиба. Перша Всеукраїнська конференція профспілок (травень 1918 р.)	62
Ю. Л. Сабатовський. Комсомол Сумщини в роки громадянської війни	68
В. О. Кудря. Органи контролю у боротьбі за режим економії на Україні в роки першої п'ятирічки	74
О. О. Воскресенський, Н. М. Казанович. Підготовка кадрів масових кваліфікацій робітничого класу в роки другої п'ятирічки (На матеріалах важкої промисловості України)	81
М. І. Іванова. Діяльність Белгородської обласної партійної організації по розвитку руху за комуністичну працю (1961—1965 рр.)	88
Ю. Л. Сабатовський. Комсомольське підпілля на Сумщині в роки Великої Вітчизняної війни (1941—вересень 1943 рр.)	97 ✓
А. Б. Чугуенко. Про деякі форми роботи комсомольських організацій по підвищенню боєздатності партизанських рейдових з'єднань у 1942—1943 роках	103 ✓
В. М. Репко. З історії діяльності Комуністичної партії України по підготовці кваліфікованих робітників для промисловості республіки (1926—1929 рр.)	108

Повідомлення

В. В. Бойко. Радянсько-болгарське співробітництво в галузі літератури — яскравий зразок втілення ленінських принципів пролетарського інтернаціоналізму	113
В. І. Сагалаєв. Солідарність трудящих США і Англії з Радянським Союзом — основа єдності країн антигітлерівської коаліції (1941—1945 рр.)	120
В. О. Корнілова. З історії газети «Дейлі уоркер» — органу Комуністичної партії Великобританії — та її попередниць	128
В. І. Сагалаєв. Створення і зміцнення антигітлерівської коаліції у другій світовій війні	137

Редактори М. З. Аляб'єв, Р. М. Дерев'янченко
Техредактор Г. П. Александрова
Коректор Т. А. Жигальцова

Здано до набору 11/IX 1970 р. Підписано до друку 20/X 1970 р. БЦ 45401. Формат
70×108¹/₁₆. Обсяг: 9 фіз. друк. арк., 12,6 умовн. друк. арк., 11,9 облік. вид. арк.
Зам. 1815. Тираж 500. Ціна 71 коп.

Харківська друкарня № 16 Обласного управління по пресі.
Харків, Університетська, 16.

